

II. MEşRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)*

Mustafa SARI**

ÖZ

Osmanlı Devleti’nde teftiş, modernleşmenin bir ürünü olarak Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. Mülkiye müfettişliği ise 1896 yılında Rumeli Islahatları kapsamında sadece Rumeli’de uygulanmış, ancak 1902 yılında bu uygulamadan vazgeçilmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte mülkiye müfettişliği yeniden ihya edilmiş ve kapsamı genişletilerek Rumeli ile birlikte Anadolu’ya da müfettişler gönderilmiştir. Bu dönemde ikisi gayrimüslim olmak üzere atanan dört mülkiye müfettişinden biri olan Haydar Bey, 1909-1913 yılları arasında yaklaşık dört yıl Anadolu ve Rumeli’de görev yapmıştır. Kendisi de bir Rumelili olan ve bu sebeple bölge dillerinin neredeyse tamamını bilen Haydar Bey’e Rumeli’de bu özelliği nedeniyle çok kritik vazifeler verilmiştir. Haydar Bey, Balkan Savaşları’nın hemen öncesinde kendisine verilen bu önemli vazifelerin üstesinden başarıyla gelmiştir. Bu makalede, başta Osmanlı arşiv belgeleri olmak üzere dönemin basını ve araştırma-inceleme eserlerle Haydar Bey’in Rumeli’de aldığı görevlerin ele alınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haydar Bey, Mülkiye Müfettişliği, Rumeli.

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2004 tarihinde tamamlanan *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Devlet Adamı: Haydar (Vaner) Bey* başlıklı Yüksek Lisans Tezinin bir bölümünün yeni arşiv belgeleri ve diğer kaynaklarla revize edilmiş halidir.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, ORCID: orcid.org/0000-0003-0883-1995, E-posta: msari@sakarya.edu.tr

MUSTAFA SARI

**A CIVIL INSPECTOR IN RUMELIA IN THE SECOND
CONSTITUTIONAL MONARCHY: HAYDAR (VANER) BEG
(1909-1913)**

ABSTRACT

Inspection in the Ottoman Empire emerged as a product of modernization during the Tanzimat era. Civil inspectorship, on the other hand, was implemented only in Rumelia within the scope of Rumelia Reforms in 1896 but was abandoned in 1902. With the Second Constitutional era, civil inspectorship was recreated and its scope was expanded and inspectors were sent to Anatolia together with Rumelia. As one of the four civil inspectors appointed during this period, two of whom were non-Muslims, Haydar Beg worked in Anatolia and Rumelia for about four years between 1909-1913. As he was originally a Rumelian and therefore knew almost all the languages of the region, he was given very critical duties in Rumelia. Just before the Balkan Wars, Haydar Beg successfully overcame all important duties given to him. In this article, it is aimed to analyse the role of Haydar Beg in Rumelia through the Ottoman archival documents, contemporary newspapers, and journals and related literature.

Keywords: Haydar Beg, Civil Inspectorship, Rumelia.

EXTENDED ABSTRACT

In the modern sense, the inspection practice in the Ottoman Empire was implemented during the Tanzimat period. The Sublime Porte had sent inspectors to Anatolia and Rumelia to supervise the proper implementation of the Tanzimat Edict. With the Treaty of Berlin of 1878, the Ottoman State had guaranteed that reforms would be made in Anatolia and Rumelia. For the reforms in Rumelia, a comprehensive “The Rumelian Provinces Reform Draft” was prepared in 1896. The concept of Civil Inspectorship was also included in this document for the first time. Three civil inspectors were appointed to six Rumelian provinces. In 1902, the practice of this inspectorate for the Rumelian provinces was abandoned. Instead, a general inspectorate was established, covering the provinces of Thessaloniki, Kosovo, and Manastir, under the new reforms in Rumelia. However, this general inspectorate also was abolished after the declaration of the Second Constitutional Era.

After the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, the institution of the civil inspectorate was re-established. However, this time, the property inspectorate would cover not only Rumelia but the entire Ottoman

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

geography. In 1909, four civil inspectors were appointed. One of them was Haydar (Vaner) Beg, who was born in Potgorica in 1873, within the borders of Montenegro, started his civil service in 1889 and was appointed as Civil Inspector on September 8, 1909, after serving as district governor in various districts. This article only dealt with his four-year inspectorship in the provinces of Rumelia.

One of the important duties of Haydar Beg in the civil inspectorate was his assignment in August 1910 to oversee the collection of weapons in the Kosovo province, especially in the hands of the Bulgarians. When he came to the region, he made extensive investigations about the Ipek-Mitrovice road, which was planned to be built, and presented his report to the Ministry of Internal Affairs. Apart from that, he visited Štip, Kočani, Veles, Kumanovo, and other towns one by one within the province of Kosovo and collected the weapons in the hands of the people. As he had an Albanian origin, he was familiar with Bosnian, Russian, Bulgarian, Croatian, and Montenegrin-Slavic languages which led him to come into direct contact with the people and thus facilitated the persuasion of the people. In addition, with Haydar Beg’s timely warning to the Ministry of Internal Affairs, an attempt was made to prevent the Bulgarian people from fleeing to Bulgaria in an armed manner. Thanks to these efforts, thousands of rifles and tens of thousands of cartridges were delivered to the Turkish authorities in August-September 1910.

The most important duty of Haydar Beg as a civil inspector was the assignment of the Travel of Sultan Reshad to Rumelia as an expert on Rumelian languages and customs. The most significant aim of the Travel of Rumelia which took place on June 5 and June 26, 1911, was to get the rebellious Albanian people. The Sultan’s travel to Rumelia started on 5 June by seaway. After staying in Thessaloniki for three days, the Sultan’s retinue arrived in Skopje on the evening of June 11 with the enthusiastic cheers of the people. It was also desired to ensure the obedience of the Albanian leaders who rebelled during their visit to Skopje. Haydar Beg was appointed for the obedience of Isa Bolatin, who was one of the most powerful Albanian gang leaders in the region, and he knew this person closely. However, Haydar Bey’s efforts yielded no results.

After staying in Skopje for four days, the committee left and prayed Friday prayer in Meshed, where Sultan Murad’s tomb is there, with the participation of a large number of Albanian people on June 16. However, the fact that the person, who would translate the sultan’s declaration and the grand vizier’s speech to the public, did not speak Albanian, caused a crisis. Haydar Beg was given the job of translating this declaration and speech into Albanian. Although he made these translations, they could not be printed and

MUSTAFA SARI

distributed to the public. The committee returned to Istanbul on June 26, 1911, after visiting Manastir.

The Rumelia Travel of Sultan Mehmed Reshad ended without encountering any setbacks. It created a positive atmosphere both in the capital and in the visited places. The Sultan approached the people not as a sultan but as a “father” throughout his journey, which made a great impact on the people. Haydar Beg also talked about the circumstance that he witnessed this attitude of the Sultan in a newspaper interview. However, despite these positive aspects of the tour, the Balkan Wars broke out in a very short time, and in the end, all Rumelia was lost and the Albanians declared their independence.

One of the important duties during his civil inspectorship was his appointment as a member of the committee formed for the Reform of Rumelia in February 1912 under the presidency of Minister of Internal Affairs, Hacı Adil (Arda) Beg. One of the most important duties of the committee was to appease the Albanians who were preparing for the rebellion and to prepare a reform program for them. The Rumelia Reform Committee continued its contacts in Kosovo, Shkodra, and Manastir provinces between February 16 and May 29, 1912. In the places where the committee went, they started construction activities, especially schools, and tried to make the people obey the Ottoman State. However, despite all the efforts of the Reform Committee, the rebellion movements in Albania did not come to an end. At the end of these events, the Ottoman government had to give them autonomy to appease the Albanians.

Haydar Beg was assigned as a member of the investigation committee to be sent here after the Malisors revolted in Albania just before the Balkan Wars. There was a possibility that the Christian Malisors would unite with the Montenegrins, who constantly harassed the Ottoman border, to seize Shkodra. The committee headed by Marshal Kazim Pasha came to Shkodra in September 1912 and began to work. While the committee was running in Shkodra, the Balkan Wars broke out with Montenegro's declaration of war on the Ottoman State on 8 October 1912. The main aim of the Montenegrins was to capture Shkodra. Despite the efforts of the Reform Committee, Malisors united with the Montenegrins, burned all Islamic villages, and besieged Shkodra.

It is seen that Haydar Beg was the most active of the members of the committee as he knew the region very well. Also, he installed narrow-gauge railroad lines in all fortified positions in the city in order to provide supplies and ammunition more easily. Thus, he collected grain enough for six months for the army from the surrounding villages. He also made an effort to arm the

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

people of Shkodra against the Montenegrins and Malisors. Despite the Ottoman government’s call to return to the committee upon the outbreak of the war, Haydar Beg remained in the region for a while at the request of the Shkodra governor and commander, Hasan Rıza Pasha. Even though it was under siege during the Balkan Wars, Shkodra became one of the cities that resisted the most, thanks to the work of the Reform Committee and especially Haydar Beg.

Apart from his important duties mentioned above, he was also assigned to inspect the complaints about the social and educational conditions of civil servants. The task of organizing the aid to be sent to the region in the Sharkoy-Murefte earthquake in August 1912 was among his duties.

Appointed as a civil inspector in September 1909 and worked for about four years until July 1913, Haydar Beg took part in duties such as complaints about civil servants, the spread of diseases, banditry incidents, and social unrest in Anatolia and Rumelia, and he fulfilled all of these duties with great competence. Moreover, Haydar Beg was given very important duties, especially regarding the events that marked the last period of the Ottoman Empire in Rumelia. Particularly, Hacı Adil Bey and his participation in the reform committee in Rumelia provinces and Mehmed V Reshad’s travel to Rumelia should also be mentioned. The most important reason why Haydar Beg was given these duties was that he, as an Albanian, had a command of the region and knew almost all the languages spoken in the Balkans. These characteristics of Haydar Beg provided a good opportunity for the policy of implementing the ideology of Ottomanism in Rumelia within the framework of the İttihad-ı Anasır (the Unity of Ottoman Ethnic Elements) ideology of the Party of Union and Progress.

Giriş

Teftiş, modern devlet anlayışının unsurlarından birisi olsa da Osmanlı Devleti’nde klasik dönemden itibaren uygulanmış ve gelmiştir. Kadılar herhangi bir şikâyet durumunda bir başka kadı tarafından teftiş edilebiliyordu. Bunun dışında şikâyetlerin fazla olduğu veya devlet adamlarıyla halk arasında ciddi sorunların çıktığı mahallere merkez tarafından durumun teftişi için *mehâyif müfettişi* adıyla güvenilir kadılar gönderilmekteydi.¹ Modern anlamda Osmanlı Devleti’nde teftiş uygulaması Tanzimat döneminde hayata

¹ İlber Ortaylı, “Kadı”, *TDVİA*, C. 24, s. 73.

geçirilmiştir. Babıâli, Tanzimat Fermanı'nın layıkıyla uygulanmasını denetlemek için 1840'ta Arif Hikmet Bey ve Çerkeşi Mehmed Efendi'yi Anadolu ve Rumeli'nin teftiş edilmesi için görevlendirmiştir.² 1842 ve 1850 yıllarında heyet teftişleri gerçekleştirilmiştir. 1860'ta ise bizzat Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Rumeli'yi teftişe çıkmıştır. 1863'ten itibaren de yaklaşık bir buçuk yıl süren kapsamlı bir eyalet teftişleri yapılmıştır.³

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli'de ıslahatların yapılacağına dair garanti vermişti. Böylece Osmanlı yetkilileri daha önce kendi inisiyatifleriyle yaptıkları ıslahat çalışmalarını artık Avrupa devletlerinin baskısı altında yürütecekti. Bu durum ise başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne siyasi olarak müdahale etmelerine fırsat verecekti.⁴ Anadolu'da yapılan ıslahatları denetlemek amacıyla Müşir Şakir Paşa Haziran 1895'te Anadolu Islahatı Umum Müfettişi sıfatıyla Vilâyât-ı Sitte'ye tayin edilmişti.⁵ Rumeli'de ıslahatlar için ise 1896'da yayınlanan "Rumeli Vilâyât-ı Şahanesi'ne Mahsus Mevadd-ı Islahiye Layihası" düzenlenmiştir.

Mülkiye Müfettişliği kavramı ise ilk kez "Rumeli Vilâyât-ı Şahanesi'ne Mahsus Mevadd-ı Islahiye Lahiyası"nda yer almıştır. Bu layihaya göre sadece mülkiye müfettişleri değil, adliye ve maliye müfettişleri de Rumeli vilayetlerine tayin edileceklerdi. Layihaya göre mülkiye müfettişliğinin kurulmasıyla mülkiye memurlarından vazifelerini kötüye kullananlar ile yürürlükte olan kanunlara ve yasalara aykırı hareket veya onların uygulanmasında itinasız davranan mülkiye memurlarının durumlarının tahkik edilerek idarenin istenilen bir şekilde sağ salim yürütülmesi amaçlanmıştır.⁶

29 Haziran 1896 tarihinde "Rumeli Vilâyât-ı Şahanesine Tayin Olunacak Mülkiye Müfettişlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimat" adlı bir talimatname yayınlanmıştır. 13 madde ve bir hatimeden oluşan bu

² Mahir Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Belleten*, S. 215, Nisan 1992, s. 69-71.

³ İbrahim Serbestoğlu, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV/II. Kısım, Ankara 2018, s.763-778.

⁴ Ramazan Balcı, "Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayeti Şahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiye Layihası'nın Kosova'da Uygulanması", *Türkiyat Mecmuası*, C. 22, Güz 2012, s. 4.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

⁶ BOA, A.İMKT.MHM, 690/ 12, lef: 8; BOA, A.İMKT.MHM, 677/ 5; BOA, İ.DH, 1336/ 6.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKIYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

talimatname ile mülkiye müfettişliğinin neden kurulduğu izah edilmiş, görev tanımları yapılmış ve maaşları belirlenmişti.⁷ Rumeli vilayetleri ise Selanik, Edirne, İškodra, Manastır, Kosova ve Yanya vilayetleriydi. Bu altı Rumeli vilayetine üç mülkiye müfettişi atanacaktı. Yani iki vilayete bir mülkiye müfettişinin atandığı görülmektedir. Bu paylaşım ise yakınlıklarından dolayı Edirne-Selanik, Manastır-Kosova ve İškodra-Yanya olarak belirlenmiştir.⁸

1902’de Rumeli vilayetlerine yönelik mülkiye müfettişliği uygulamasından vazgeçilmiştir.⁹ Bunun yerine Rumeli’deki yeni ıslahatlar gereğince Selanik, Kosova ve Manastır vilâyetlerini kapsayan bir umumi müfettişlik kurulmuştur. Hüseyin Hilmi Paşa, ilk umumi müfettiş olarak 30 Kasım 1902 tarihinde tayin edilmiştir. Umumi müfettişlerin mülkî, adlî, malî ve jandarmaya ilişkin işlerde geniş yetkileri olacaktı. Selanik merkezli olarak faaliyete geçen bu umumi müfettişlik II. Meşrutiyet’in ilanından sonra lağvedilmiştir.¹⁰

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra mülkiye müfettişliği kurumu yeniden ihya edilmiştir. Ancak bu kez mülkiye müfettişliği sadece Rumeli’yi değil bütün Osmanlı coğrafyasını kapsayacaktı. 1909’da dört mülkiye müfettişi ve dört mülkiye müfettişi muavini atandı. İlk atanan mülkiye müfettişleri, Haydar Bey, Ali Seydi Bey, Haraçyan Efendi ve Timeleon Efendi’ydi.¹¹ 1910¹² ve 1911’de bu müfettişler görevlerine devam ettiler. Ayrıca aynı yıl bu mülkiye müfettişlerinin dışında Heyet-i Teftişîye Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur.¹³

2 Nisan 1910 tarihinde “Mülkiye Müfettişlerinin Vazifeleriyle Harcırahlarını ve Ayrıntılı Maddeleri İçeren Talimatnamedir” şeklinde bir

⁷ BOA, *İ.DH*, 1336/ 6, lef: 1; BOA, *DH.MKT*, 2082/ 89.

⁸ *1315 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 53. Sene, Alim Matbaası-Ahmet İhsan ve Şürekası, Dersaadet 1315, s. 136.

⁹ BOA, *BEO*, 1912 / 143331.

¹⁰ Hasip Saygılı, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2014, C. 1, S. 2, s. 198.

¹¹ *1326 (maliye-1910) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 65. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1326, s. 186.

¹² *1327 (maliye-1911) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 66. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1327, s. 207.

¹³ *1328 (maliye-1912) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 67. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328, s. 199.

talimatname yayınlanarak, mülkiye müfettişlerin görevleri ve harcırahları tespit edilmiştir. 39 maddeden oluşan bu talimatnameye göre mülkiye müfettişlerinin merkezi İstanbul, müracaat edilecek yer ise Dâhiliye Nezaretidir. Mülkiye müfettişliğinin kurulma amacı, mülkiye memurlarının bütün fiil ve hareketlerini “Kanun-i Esasi” ve meşrutiyet kaidelerine göre gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Mülkiye müfettişleri sadece mülkiye memurlarını değil nafia, adliye, maarif ve maliye işlerini de teftiş edeceklerdi. Müfettişler aynı zamanda muhacirin komisyonlarını, taşra belediye dairelerinin işlerini, jandarma zabitanıyla efradının mülkî işlere temas eden vazifelerini tahkik edeceklerdi.¹⁴

Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminde atanan ilk mülkiye müfettişlerinden olan Haydar Bey’in Rumeli’deki teftişleri, incelemeleri ve görevleri üzerinde durulacaktır. Günümüzde Karadağ sınırları içerisinde bulunan Potgoriça’da 1873 yılında doğan Haydar (Vaner) Bey, 1889’da Mülkiye Mektebi’ni başarı ile bitirerek Van vilayeti maiyet memuru olarak memuriyet hayatına başlamıştı. Haydar Bey sırasıyla Çölemerik, Gevar, Şıtak (Çatak) ve Metroviçe kazaları kaymakamlıklarında bulunmuş, 28 Ağustos 1909’da ise Üsküp Sancağı’na bağlı Köprülü Kazası Kaymakamlığı’na tayin edilmiştir. Ancak Haydar Bey bu vazifesine başlamadan 8 Eylül 1909 tarihinde Mülkiye Müfettişliği vazifesine getirilmiştir.¹⁵ Haydar Bey bu vazifeden 4.000 kuruş maaş almıştı.¹⁶

Haydar Bey, 8 Eylül 1909’da göreve başlamış ve bu görevine 7 Temmuz 1913’e kadar devam etmiştir. Haydar Bey’in Anadolu vilayetlerinde de görevleri olmasına rağmen bu çalışmada sadece Rumeli vilayetlerindeki görevlerine yer verilecektir. Haydar Bey, mülkiye müfettişliği boyunca Balkan Savaşları öncesinde Rumeli’de çok kritik görevleri üstlenmiştir. Kendisine bu görevlerin verilmesindeki en önemli neden Haydar Bey’in kendisinin de bir Rumelili, Arnavut olması ve bölge dillerinin tamamını (Boşnakça, Rusça, Bulgarca, Hırvatça, Karadağ-Slavca ve Arnavutça) biliyor olmasıydı.¹⁷ Çalışmanın kapsamındaki vilayetler ise 1896’da ilk mülkiye

¹⁴ BOA, *MF.MKT*, 1153/ 23, lef: 1.

¹⁵ BOA, *DH.SAİD*, 92/ 360. Haydar Bey’in mülkiye müfettişliği vazifesine kadar aldığı görevlerin ayrıntıları için bkz. Mustafa Sarı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Devlet Adamı: Haydar (Vaner) Bey*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haluk Selvi, Sakarya 2004, s. 3-20.

¹⁶ ESA, D: VH000387-257461. Haydar Bey’in maaşı Temmuz 1911’de tarihinde aylık 5.000 kuruşa çıkartılmıştır (İBA, D: 1240).

¹⁷ TBMM Arşivi, D: 427; İBA, D: 1240.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

müfettişliği kurulduğundaki Rumeli vilayetleri, yani Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetleridir.

Haydar Bey’in Rumeli’de mülkiye müfettişi olarak aldığı görevler incelenirken, Kosova vilayetindeki silahların toplanması ve diğer asayiş olayları, Sultan Reşad’ın Rumeli seyahati ile Hacı Adil Bey ile Rumeli Islahat Heyeti’ne katılması, Haydar Bey’in İşkodra’ya gönderilmesi ve sonra da diğer meselelerdeki görevleri ele alınacaktır.

1. Kosova Vilayetindeki Silahların Toplanması Meselesi ve Rumeli’deki Diğer Asayiş Olayları

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Rumeli’de kısa süreli bir sükûnet hâsıl olmuşsa da sonraki süreçte özellikle Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’ın teşvikiyle bölgedeki Gayrimüslim milletler eşkıya ve çetecilik faaliyetlerine yeniden başlamışlardır. Arnavutlar da isyan hazırlıkları yapmakta ve silahlanmaya devam etmekteydiler. Karadağ da Kosova vilayeti dâhilinde bulunan Katolik ve Arnavut olan Malisörleri¹⁸ tahrik etmekteydiler.¹⁹ Osmanlı hükümeti bu gelişmelere bir son vermek adına 1909 Eylül ayında Çeteler Kanunu’nu yürürlüğe koydu. Bu kanun gereğince özellikle çetecilik faaliyetlerine son vermek adına Rumeli’deki bütün tebaanın ellerinde bulunan silahların toplanmasına başlandı.²⁰ Bu silah toplama meselesinde ilk önce Müslüman ve Katolik olmalarına bakılmaksızın Arnavutların, sonra da Sırpların elinde bulunan silahlar toplanmıştı. Sırp lar Osmanlı hükümeti tarafından kendilerine verilen üç günlük mühlet içerisinde silahları teslim edilmesi emrine uymuşlardı. Sırada Bulgarların elindeki silahlar vardı.

Başlangıçta Bulgarlar ellerinde bulunan silahları teslim etmek istemişlerse de ortaya çıkan çeteler, Bulgarları bu hareketlerinden vazgeçirmeye çalışmışlardır. Çeteler ahaliyi silahlarını saklamaya çağırmış,

¹⁸ Arnavut dilinde “Mal” dağ, “Malisör” dağlı, “Malësia” dağlık anlamına gelmektedir. Yaşadıkları coğrafya oldukça dağlık olduğu için Malisörlere bu isim verilmiştir. Aynı zamanda Malisörler, Katolik Arnavutlardır. Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar: II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Yayınları, İstanbul 2004, s. 403, 502.

¹⁹ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 178-179.

²⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2, Kış 2014, s. 164.

MUSTAFA SARI

ayrıca hükümetin emrine uyarak silahları teslim etmek isteyenleri de öldürmeye başlamışlardı. Bu suretle Kosova vilayetindeki Kumanova, İştîp, Koçana gibi kazalarda yerel makamlar silah toplama meselesinde pek mukavemet görmüştür.²¹ Ayrıca bu bölgelerde silah toplama işlerini yürüten istitlaat komisyonu azalarına karşı da şikâyetler ortaya çıkmıştı. İşte Haydar Bey, Ağustos 1910'da Kosova vilayetine İştîp, Koçana, Osmaniye, Köprülü, Kumanova ve diğer kazalarda halkın elinde olan silahların sorunsuz olarak toplanması için görevlendirilmiştir.

Haydar Bey, öncelikle yapılması planlanan İpek-Metroviçe yolu ile ilgili incelemelerde bulunmuştu. Uzunluğu 60 kilometre olan bu yolun ancak her iki taraftan üçer kilometrelik kısmının inşaatı ve toprak tesviye işleri tamamlanabilmişti. Ancak Haydar Bey, işçilerin azlığı ve ellerindeki araç gereçlerin yetersizliği nedeniyle yolun 1910 yılı içinde tamamlanmasını öngörmemekteydi. Haydar Bey'e göre yolun tamamlanamaması durumunda İpek, Yakova, Gosine ve Malësia taraflarındaki askerî kuvvetler için gerekli erzak ve mühimmat sevk olunamayacaktı. Bu durum ise meşrutiyet idaresinin halk nezdinde gözden düşmesine sebebiyet verebilirdi. Haydar Bey Dâhiliye Nezareti'ne 5 Ağustos'ta gönderdiği bir telgrafta Metroviçe-İpek yolu ile ilgili bu tespitlerini dile getirmişti. Telgrafın devamında ise Karadağ'a karşı olası bir askerî sevkîyat ve harekât için kritik öneme sahip İpek-Gosine yollarının da mutlaka inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²² Haydar Bey'in bu uyarılarında ne kadar haklı olduğu, 1912 yılındaki Osmanlı-Karadağ Savaşı'nda ortaya çıkacaktır.

Haydar Bey silahların toplanması için Kosova vilayetinde incelemelerine başladığında ise gördüğü manzara şu şekildeydi: Yeteri kadar kuvvete sahip olmadan İştîp, Koçana, Osmaniye ve Köprülü kazalarında silah toplanacağı ilan olunmuş ve kasabalara beş gün, köylere yirmi beş gün mühlet verilmişti. Bulgar komiteleri bu uzun süreden ve kuvvetin azlığından istifade ederek halkın elindeki silahların bir kısmını ele geçirmişlerdi. Ayrıca silahları teslim veya teslime teşvik edenleri de öldürmekle tehdit etmişlerdi. Bazı köylüler komiteciler tarafından öldürülmekte, bazıları da ortadan kaybolmaktaydı. Bunun dışında komiteciler Koçana'ya iki saat mesafede bulunan Paşacık karakolunu da basarak bir jandarmayı şehit etmişlerdi. İştîp kasabasında ahalideki silahlar tamamen toplanma noktasına gelmişti. Haydar Bey, silahları toplanması ile ilgili tespit ettiği bu bilgileri 10 Ağustos'ta

²¹ *Tanin*, 28 Ağustos 1910, n. 714, s. 2.

²² BOA, *DH.İD*, 9/ 12, lef: 2.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Dâhiliye Nezareti’ne ilettikten sonra işlemlerin devam ettiği Koçana, Köprülü ve Osmaniye için üç tabura daha ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Haydar Bey ayrıca Üsküp’ten buraya iki tabur gönderileceğini de eklemiştir.²³

Osmanlı basınında da Kosova vilayetinde halkın elindeki silahların toplanması ile ilgili istatistikler paylaşılmaktaydı. 13 Ağustos 1910’da İştîp kasaba ve kazası Bulgarlarından 101 tüfek, 3.777 fişek, 3 bomba; Taşlıca ve Priboy kazalarından 276 tüfek, 609 fişek ve Yenipazar kasabasından 28 tüfek teslim alınmıştır. 15 Ağustos’ta ise Koçana kasabası Bulgarlarından 22 tüfek 3 bomba; Üsküp Hıristiyan köylerinden 11 tüfek, 4.311 fişek ve 10 bomba; Taşlıca sancağından ise 674 tüfek 213 fişek zapt edilmişti.²⁴ 16 Ağustos’ta da Koçana Bulgar köylerinden 55 tüfek, 1.398 fişek; İştîp kazasından 34 tüfek, 1.153 fişek; Taşlıca kasaba ve köylerinden 1.541 tüfek, 206 fişek; Priboy’dan ise 611 tüfek 95 fişek ele geçirilmiştir.²⁵

Haydar Bey ise Kosova vilayetinde incelemelerine devam etmekteydi. Onun buradaki vazifelerinden birisi de silahları toplamaya memur şahısların da tahkik edilmesidir. Nitekim Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti’nin emri üzerine istitlaat komisyonu azalarından Yüzbaşı Ali ve Ser-Komisier Mehmed Efendilerin İştîp’te halka işkence ettiği ve kötü muamelede bulunduğu şeklindeki şikâyetleri incelemekle görevlendirilmiştir. Haydar Bey, Ali Efendi ile görüşmüş ancak kendisi askerlik mesleğini icra ettiği için mesleği gereği hiddetlenebileceğini ve gerekirse de işkenceye devam edeceğini ifade etmiştir. Haydar Bey ise herhangi bir işkence durumunda haklarında takibat icra ettirileceğini bildirmiştir. Kosova valisi de bu meseleyi görüşmek üzere Haydar Bey’i Üsküp’e davet etmişti. Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği 17 Ağustos tarihli telgrafta bu incelemeleri hakkında bilgi verdikten sonra Ali ve Mehmet Efendilerin Üsküp’e dönmelerini istemişti. Bunun nedeni ise bu şahısların İştîp’te bulunmaları durumunda tahkikatın tam olarak yapılmasının mümkün olmamasıydı.²⁶

Dâhiliye Nezareti ertesi gün Haydar Bey’e gönderdiği cevabî telgrafta hiçbir kimseye işkence edilmemesinin tebliğ edildiğini, Ali ve Mehmet Efendilerin kanuna aykırı bir hareketleri görüldüğü takdirde vilayete ve nezarete malumat verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Nezaret ayrıca böyle kritik bir dönemde işkence yapıldığı şeklindeki şikâyetlere de devletin

²³ BOA, *DH.MUI*, 121/ 6, lef: 2.

²⁴ *Tanin*, 17 Ağustos 1910, n. 704, s. 4.

²⁵ *Tanin*, 18 Ağustos 1910, n. 705, s. 3.

²⁶ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 4, lef: 2.

MUSTAFA SARI

siyaseten tahammülü olamayacağını ifade etmiştir. Dâhiliye Nezareti bunun dışında Haydar Bey'den valinin davetine icabetle Üsküp'e giderek meselenin çözülmesini istemiştir.²⁷ Ancak Haydar Bey Üsküp'e gitmesine gerek kalmadan Ali Efendi ile görüşerek meseleyi halletmişti. Haydar Bey tarafından ikna edilen Ali Efendi, 20 Ağustos'ta 5. nişancı taburuyla Radovişte'ye gitmiştir.²⁸

Kosova vilayeti halkı Osmanlı yetkilerine silahlarını teslim etmeye devam etmekteydiler. *Tanin* gazetesinin sütunlarına yansıyan bilgilere göre 16 Ağustos'ta İştip kasabasıyla Bulgar köylerinden 52 tüfek, 214 fişek; Koçana kazası Bulgar köylerinden 49 tüfek, 257 fişek; Taşlıca kasaba ve köylerinden 134 tüfek, 29 fişek ile 1 tabanca teslim alınmıştır.²⁹ 17 Ağustos'ta ise Koçana Bulgar köylerinden 13 tüfek, 293 fişek; Köprülü'de 24 tüfek, 811 fişek, 12 bomba, 2 teneke dinamit tozu; Prepol kazasında 99 tüfek ve 16 fişek elde edilmiştir. 22 Ağustos'ta silahlar toplanmaya devam etmiş, Köprülü Bulgar köylerinden 18 tüfek, 271 fişek, 12 teneke dinamit tozu; Radovişte'de 12 tüfek, 114 fişek; Prepol ve Prizrin'de de 485 tüfek teslim edilmiştir.³⁰

İştip'te kalarak tahkikatına devam eden Haydar Bey'in bu kez dikkatini İştip, Koçana ve diğer kazalarda saklanmış olan Bulgar firarileri çekmişti. Aynı zamanda iyi bir şekilde silahlı olan bu firariler, kanunî takibattan kaçmak için Bulgaristan'a kaçmaktaydılar. Haydar Bey Kosova vilayetine bir yazı göndererek bu durumun önüne geçilmesini istemiştir. Kosova valisi Mazhar Bey 5 Ağustos'ta Haydar Bey'in uyarısını Dâhiliye Nezareti'ne iletmiş,³¹ Nezaret de gereken önlemlerin alınmasını Hariciye Nezareti'nden istemiştir.³²

İştip'ten sonra Ağustos sonlarında Koçana ve Köprülü Bulgarlarının elindeki silahlar da toplanmıştır. Bu silahlar arasında yeni usul tüfekler, dinamit fişekleri, ateşlemeye yarayan elektrik maddeleri vardı.³³ Koçana'da sadece firarilerde silah kalmıştır. Haydar Bey'in tespitlerine göre Koçana'da

²⁷ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 4, lef: 1.

²⁸ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 4, lef: 3.

²⁹ *Tanin*, 18 Ağustos 1910, n. 706, s. 4.

³⁰ *Tanin*, 24 Ağustos 1910, n. 711, s. 3.

³¹ BOA, *DH.MUI*, 125/ 15, lef: 2. Örnek olarak 5 Ağustos 1910 tarihinde İştip'ten 70 mülteci Bulgaristan'a sığınmıştı. Bunlar Bulgar yetkililerine gerekçe olarak buldukları yerlerde silahlarının toplanmasını göstermişlerdir. *Tanin*, 8 Ağustos 1910, n. 695, s. 2.

³² BOA, *DH.MUI*, 125/ 15, lef: 1.

³³ *Tanin*, 1 Eylül 1910, n. 719, s. 3.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

477 büyük, 652 küçük silah, 9.188 fişek ve iki bomba toplanmıştı. Koçana’daki silah toplama işlerini organize eden İstilaat Azası Binbaşı Kazım Bey de Osmaniye’ye geçmiştir. Haydar Bey’e göre Kazım Bey, şikâyete sebebiyet vermeyen idealist bir zattı. Bu nedenle onu sıkı takibe de gerek yoktur.³⁴

Kosova vilayetinin diğer bir kazası olan Radovişte’de 27 Ağustos günü kasaba ve kaza Osmanlı Bulgar ahalisi tarafından silahlarını hükümete teslim etmek istemeyenlerle, çetelere ve bunlara yardım edenler aleyhinde dört bin kişilik bir miting düzenlenmiştir. Mitinge katılanlar çetelerin silahlarını bir an önce teslim etmelerini istemişlerdir.³⁵ Haydar Bey, bu mitingin düzenlendiği gün Radovişte’ye gelmişti. İncelemelerine göre Radovişte’deki mevcut kuvvetlerin kısa zaman içerisinde asayişli sağlayamaya yeterli olamayacağı anlaşılmaktaydı. Ayrıca Radovişte’de tamamı mükemmel olarak silahlı 200’ü aşkın firari bulunmaktadır. Haydar Bey’e göre köylerde ve dağlarda firarilerin kuvveti hükümetin kuvvetine galip oldukça Bulgarların silah teslim etmemeleri ve hükümetin emrine muhalefet etmeleri tabiidir. Haydar Bey, Radovişte’ye geldiği gün izlenimlerini Dâhiliye Nezareti’ne bildirerek bölgedeki kuvvetlerin artırılması ve firarilerin takip edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Kosova vilayetinden bölgedeki askerî birliklerin takviyesini istemiştir.³⁷ Kosova valisi ise Nezaretin yazısına aynı gün cevap vererek, Haydar Bey’in belirttiği kuvvetlerin artırılması hususunun kendilerinin de iki ay öncesinden Nezaretten talep ettiğini belirtmişti. Fakat herhangi bir netice alınmadığı için hâlihazırdaki kuvvetlerle idare edilmeye çalışılmaktaydı.³⁸

Radovişte’den tekrar İştîp’e geçen Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti’ne 1 Eylül 1910’da bir telgraf göndererek bu bölgedeki tahkikatın tamamlandığını bundan sonra sadece dağların ücra köşelerindeki tahkikatın ufak müfrezeler tarafından yürütüleceğini bildirmişti. Haydar Bey ayrıca bütün memurların işlerini daha ihtiyatla yaptığını ve ufak sorunların da çözülebileceği için İştîp’te kalan tahkikatı bitirdikten sonra Köprülü’ye oradan Kumanova ve Gilan’a geçmesi için Dâhiliye Nezareti’nin emirlerini beklediğini de ilave

³⁴ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 39, lef: 2.

³⁵ *Tanin*, 5 Eylül 1910, n. 723, s. 4.

³⁶ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 23, lef: 2.

³⁷ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 23, lef: 1.

³⁸ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 23, lef: 3.

etmişti.³⁹ Dâhiliye Nezareti ise Haydar Bey'in hareket planını onaylamıştı.⁴⁰ Haydar Bey birkaç gün içerisinde Gilan'a gelmiş ve buradaki tahkikatını tamamlayarak raporunu Nezarete göndermişti.⁴¹

Haydar Bey Gilan'dan sonra tekrar Üsküp'e geçmişti. Bu sırada Haydar Bey'in yanına Dâhiliye Nezareti tarafından mülkiye müfettişi muavini olarak Mehmet Raşid Bey gönderilmiştir. Mehmet Raşid Bey Bulgaristan'dan dönecek olan firarilerin isimlerinin bulunduğu bir defteri Haydar Bey'e iletcekti. Bulgaristan'dan gelecek olan bu firarilerin hanelerine yerleştirilmesine de Haydar Bey nezaret edecektir.⁴²

Haydar Bey Ağustos 1910 başlarından Eylül ortalarına kadar Kosova vilayetinde halkın elindeki silahların toplanma işinin sorunsuz olarak çözülmesine çalıştı. Haydar Bey bu vazifesinden sonra İstanbul'a dönmeyerek⁴³ kendisine Rumeli'de başka bir vazife verildiği anlaşılmaktadır. Bu kez kendisi Kasım 1910'da Selanik vilayetine bağlı Kesendire kazasında Jön Türk komitesinin çete faaliyetlerinde bulunarak bölge halkına zulmettiği şeklindeki şikâyetleri tahkik etmekle görevlendirilmiştir.

Haydar Bey bu şikâyetleri incelemek üzere Kasım 1910'da Selanik vilayetine gönderilmiştir. Haydar Bey, yaptığı incelemeleri bir telgrafla rapor halinde Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir. Raporda Kesendire kazasının 43.000 nüfusundan 36.626'sı Rum olduğu için bu kaza dâhilinde bir Türk ve Müslüman çetesinin dolaşıp gezmesinin mümkün olamayacağını ifade eden Haydar Bey, Jön Türk komitesinin bu bölgede kesinlikle çete teşkil etmediğini düşünmekteydi. Haydar Bey ayrıca sadece Halkidiki yani Kesendire'de değil bütün Rumeli'de siyasi veya başka bir amaçla ortaya çıkmış hiçbir Müslüman çetesinin olmadığı sonucuna varmıştır. Şikâyetlerdeki diğer bir husus ise jandarmanın da çetecilik faaliyetlerine katıldığı yönünde idi. Fakat Haydar Bey, bu iddianın da doğru olmadığını ortaya koymuştur. Haydar Bey'e göre çete var olmadığı için mezalim ve katliama dair olan iddiaların da sahte olduğu ispat edilmiştir.

³⁹ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 22, lef: 2.

⁴⁰ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 22, lef: 1.

⁴¹ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 39, lef: 4.

⁴² BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 39, lef: 3.

⁴³ Nitekim Haydar Bey'e 1910 Ekim sonlarında yine Kosova vilayeti dâhilinde bulunan Lumalılarının durumlarının tahkik etme vazifesi verilmişti (BOA, *DH-İD*, 85/ 4). Ancak bu görevin ayrıntılarına arşivlerden ulaşılabilmiştir.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

Haydar Bey, yukarıdaki hususları raporunda belirttikten sonra Kesendire’de gerçekte son zamanlarda birtakım asayişsizlik olaylarının meydana geldiğini izah etmiştir. Jandarma mülazımı Ziya Bey bir çatışmada yaralanmış ve beş jandarma şehit edilmiş, bunun yanında Ayanikola köyünden bir kişi dağa kaldırılmıştı. Haydar Bey bu asayişsizlik olaylarının Jön Türk veya jandarma çetesinin değil, Yunanistan tarafından desteklenen Pirzologos komutasındaki 12 kişiden oluşan bir Rum çetesinin işi olduğunu da tespit etmiştir.

Haydar Bey yine Jön Türk ya da Müslüman çetesi olayı ile ilgili şikâyetler bağlamında bu kez Manastır’da incelemelerde bulunmuştur. İddiaya göre Manastır vilayetinde Çergan isminde bir köyde iki papaz darp ve tahkir edilerek işkence görmüştü. Ancak Haydar Bey’in tahkikatı sonucunda Manastır vilayetinde Çergan değil, Cevan isminde bir yer olduğu ve bu köyde de darp edilen herhangi bir papazın olmadığını tespit edilmiştir. Olay ise köydeki kilisede bulunan silahlarla ilgili olarak kilise hizmetçisi Hristo Yorgi’nin tutuklanmasıydı. Yorgi’ye ise doktor tarafından yapılan muayenede herhangi bir işkence yapılmadığı ortaya çıkmıştır.

Haydar Bey daha sonra Manastır vilayeti dâhilinde olan ve Yunanistan sınırına yakın bulunan Grebene kazasındaki Rum çetelerinin faaliyetlerine ayrıntılarıyla raporunda yer vermiştir. Toplam 635 kişiden oluşan dört Rum çetesinin varlığından bahseden Haydar Bey, çetelerin Yunanistan tarafından desteklendiğini ve bu çetelerin Avrupa kamuoyunun Türkiye aleyhine karşı tavır alması için kullanıldığını izah etmektedir.⁴⁴ Haydar Bey Selanik ve Manastır vilayetlerindeki bu tahkikattan sonra Kasım 1910 sonlarında İstanbul’a geri dönmüştür.⁴⁵

Rumeli vilayetlerinde halkın elindeki silahların toplanmasında ve diğer çete faaliyetlerinin önlenmesinde büyük başarılar elde edilse de bu, bölgedeki suları durultmaya yetmeyecektir. Nitekim Karadağ’ın da teşvikleriyle Katolik Malisörler ve Arnavut milliyetçileri 1911 Mart ayında isyan ettiler. Plana göre isyan ilk önce İşkodra ve Kosova vilayetlerinde başlayacak daha sonra Manastır ve Yanya’ya yayılacaktı. İsyanın öncelikli amacı Osmanlı hükümetini Arnavutluk’a özerklik verilmesi konusunda zorlamaktı. Karadağ Kralı Nikola’nın direktifleri doğrultusunda Kosova vilayetinde isyanı İsa Bolatin yürütecekti. İsyanı bastırmak için Osmanlı

⁴⁴ BOA, *HR.SFR.3*, 618/ 62.

⁴⁵ BOA, *DH-ID*, 43-1/ 20, lef: 3.

hükümeti tarafından görevlendirilen Şevket Turgut Paşa'nın çok fazla başarılı olduğu söylenemezdi.⁴⁶ 1911 yılı içerisinde özellikle Arnavutluk bölgesindeki bu hareketlilik Osmanlı hükümetini daha etkili bir çözüm bulmaya itecektir: Sultan V. Mehmed Reşad'ın Rumeli seyahati.

2. Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati

Haydar Bey'in mülkiye müfettişliği vazifesinde iken gerçekleştirdiği en önemli görev, Sultan Reşad'ın Rumeli'ye yapacağı seyahate iştirak etmesiydi. Rumeli seyahati esnasında Haydar Bey, Dâhiliye Nazırına eşlik edecekti.⁴⁷ Haydar Bey'in bu göreve seçilmesinde kendisinin Rumeli dilleri ve adetleri hususunda mütehassis olmasının tesiri büyüktü.⁴⁸ Nitekim Haydar Bey daha önce de belirtildiği gibi bütün Rumeli dillerine vakıftı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından aylarca özenle hazırlıkları yapılan ve 5 Haziran ile 26 Haziran 1911 arasında gerçekleştirilen Rumeli seyahatinin iki amacı vardı. Birincisi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı isyan eden Arnavut halkının kazanılması, ikincisi de Meşrutiyet'in ana hedeflerinden birisi olan *ittihad-ı anasır* yolunda önemli bir adım atılmasıydı.⁴⁹ Padişah V. Mehmed Reşad'ın uğrayacağı yerler arasında Selanik, Üsküp, Priştine, Manastır ve Kosova gibi şehirler bulunmaktaydı. Gezinin en vurucu noktası ise Kosova'da Cuma namazının kılınmasıydı. Bu ana noktaların dışında gezi programının bütün detayları da belirlenmiştir.⁵⁰

V. Mehmed Reşad'ın Rumeli seyahati Barboros zırhlısı ile 5 Haziran günü başlamıştır.⁵¹ Barboros zırhlısına, Gülcemal ve Reşit Paşa vapurları ile diğer zırhlılar ve torpidolar da eşlik etmekteydiler. Barboros zırhlısında padişahın dışında şehzadeleri Necmettin ve Ziyaettin Efendiler, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Seryaver Hurşit Paşa, Bahriye Nazırı Muhtar Paşa, Başkâtip Halit Ziya Bey, Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey ve Maarif Nazırı

⁴⁶ 1911 yılındaki Malisörlerin isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Bello, *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer İşbilir, İstanbul 2009, s. 38-44.

⁴⁷ BOA, *DH.MTV*, 25/ 32.

⁴⁸ TBMM Arşivi, D: 427.

⁴⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara, s. 145.

⁵⁰ Ayrıntılar için bkz. *Rumeli Seyahat-i Seniyyesi Hakkında Tanzim Kılınan Program Suretidir*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1329.

⁵¹ *Senin (Tanin)*, 6 Haziran 1911, n. 16-992, s. 2.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Abdurrahman Şeref Bey bulunmaktaydı. Haydar Bey ise Gülcemal vapurunda Teşrifat-ı Umumiye Müdürü İsmail Cenani Bey ve Emniyet-i Umumiye Müdürü Galip Bey ve diğer görevliler ile birlikte yerini almıştır.⁵²

Sultan Reşad’ın ilk durağı 6 Haziran’da Çanakkale olmuştur. Burada yapılan merasim ve temaslardan sonra⁵³ gemi yoluna devam etmiş, 7 Haziran günü Selanik’e ulaşmıştır. Burada heyete kalabalık bir karşılama töreni yapılmıştır.⁵⁴ Ertesi gün karaya çıkan Padişah, Selanik’te üç gün kalmış ve gerekli temasları yapmıştır.⁵⁵ 11 Haziran sabahı trenle Üsküp’e hareket edilmiştir.⁵⁶ Artık bundan sonra seyahat karadan devam edecektir. Seyahatin asıl mühim kısmı bundan sonra başlayacaktır. Çünkü padişahın seyahatinin en önemli amacı Üsküp ve civarındaki özellikle Arnavut halkın teskin edilmesiydi.

Padişah ve beraberindekiler 11 Haziran akşamı Üsküp’e varmışlardır. Üsküp’te başta Arnavutlar olmak üzere coşkulu bir kalabalık karşılama törenine katılmıştır.⁵⁷ Haydar Bey’in anlatımına göre katile katile Padişahı karşılamaya gelen Arnavutlar “*Padişahımız efendimiz... İmreti!..*” yani “*yaşa*” diye bağırıyorlardı. Arkalarında da Türk, Sırp, Ulah, Rum, Yahudi, Bulgar her millet aynı tezahürata katılmışlardı. Bulgar kızları “*Üsküp’e verdin safa, Sultan Reşad binler yaşa*” diyerek marşlar okuyorlardı.

Üsküp seyahati sırasında isyan eden Arnavut liderlerinin de devlete itaatinin sağlanması arzulanmaktaydı. Bölgedeki en güçlü Arnavut çete liderlerinden birisi de İsa Bolatin’di. Bu şahsın Haydar Bey’in eskiden beri tanıdığı birisi olması nedeniyle Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa Haydar Bey’e “*İsa Bolatin gelip padişahımıza dehalet edecek mi?*” diye sormuştur. Bunun üzerine Haydar Bey, İsa Bolatin hakkında bilgi toplamak için Üsküp Mebusu Necip Draga’nın evine gitmiştir. Onunla görüştükten sonra Arnavut kulübüne giderek temaslarda bulunmuş, daha sonra da Belediye Reisi Bekir Bey ile görüşmüştür. Haydar Bey’in edindiği izlenim İsa Bolatin’in padişahla yüz yüze görüşebileceği şeklindeydi. Ancak Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa

⁵² Feridun Kandemir, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner’den Naklen”, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 2, S. 19, İstanbul 1954, s. 748.

⁵³ *Senin (Tanin)*, 7 Haziran 1911, n. 17-993, s. 2.

⁵⁴ *Senin (Tanin)*, 8 Haziran 1911, n. 18-994, s. 1.

⁵⁵ *Senin (Tanin)*, 10 Haziran 1911, n. 20-996, s. 1; *Senin (Tanin)*, 11 Haziran 1911, n. 21-997, s. 1.

⁵⁶ *Senin (Tanin)*, 12 Haziran 1911, n. 22-998, s. 1.

⁵⁷ *Senin (Tanin)*, 12 Haziran 1911, n. 22-998, s. 1.

buna çok fena kızmıştı. Sonuç olarak padişah ile İsa Bolatin arasında herhangi bir görüşme gerçekleşmemiştir.⁵⁸

Padişah dört gün kadar Üsküp'te kaldıktan sonra 15 Haziran sabahı Priştine'ye trenle hareket etmiş, burada bir gün kaldıktan sonra⁵⁹ 16 Haziran Cuma sabahı Sultan Murad'ın mezarının olduğu Meşet'e doğru hareket etmiştir. Burada büyük bir kalabalık eşliğinde Cuma namazı kılınmıştı.⁶⁰ Haydar Bey'e göre namaza 100.000'den fazla kişi katılmıştı.⁶¹ Namazdan sonra Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa orada toplanan halka önce padişahın beyannamesini sonra da kendi nutkunu okudu. Bu beyanname ve nutku toplanan halka Arnavutçaya tercüme etmesi için kürsüye çağrılan Manastırlı İsmail Hakkı Bey'in tek kelime Arnavutça bilmediği ortaya çıkmıştır.⁶²

Haydar Bey de Padişahın nutkunun Türkçenin hatta Osmanlıcanın en ağdalı diliyle irat edildiğini ve orada bulunan halka tercüme edilmediğini görünce bir şey yapılması gerektiğini düşünmüştü. Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'e beyanname ve nutkun Arnavutçaya çevrilerek bastırılıp halka dağıtılmasını önermişti. Haydar Bey'e hak veren Adil Bey, onu da yanına alarak padişahın otağına gitmişti. Padişahın da uygun görmesi ile beyanname ve nutkun Arnavutçaya çevrilmesi işi, bu dili çok iyi bilen Haydar Bey'e verilmişti. Fakat Selanik'e geri dönüş vakti gelmişti. Bu durumda Haydar Bey'e de tercümeleri yolda trende yapması söylenmişti. Haydar Bey trenin kompartımanında Hurşid Paşa ile beraber bulunmaktaydı. Haydar Bey kısa zamanda tercümeleri bitirmişti. Tercümeler Selanik'te bastırılıp dağıtılacaktır. Ancak Haydar Bey bunun hiçbir zaman

⁵⁸ Kandemir, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner'den Naklen", s. 750.

⁵⁹ *Senin (Tanin)*, 16 Haziran 1911, n. 28-1002, s. 2.

⁶⁰ *Senin (Tanin)*, 17 Haziran 1911, n. 27-1003, s. 1.

⁶¹ Feridun Kandemir, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner'den Naklen", *Yeni Tarih Dünyası*, C. 3, S. 21, İstanbul 1954, s. 858. Padişahın da katıldığı Cuma namazına ne kadar kişinin katıldığı tartışma konusudur. 20.000 ile 300.000 arasında rakamlar zikredilmektedir. Abartılı rakamların propaganda amaçlı olduğu muhakkaktır. Ancak beklenenin altında bir katılım olduğu söylenebilir. Buna Dâhiliye Nezareti'nin bir emrinin yerel yöneticiler tarafından yanlış yorumlanması da tesir etmişti. Çünkü Dâhiliye Nezareti izdiham olmaması için yetkilileri uyarıyordu. Bunu yanlış anlayan yerel yöneticiler, Meşhed'e gitmek isteyen ahaliyi geri çevirmişlerdir. "Aksi takdirde padişahın Meşhed'de Cuma selamlığı yapacağını ve namaz kılacağını duyan Arnavutların akın akın koşacağı ve mahşeri bir kalabalık oluşacağı kesindi." Kemalettin Kuzucu, "Balkanlar'da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, s. 18-19.

⁶² Kuzucu, a.g.m., s. 20.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

gerçekleşmeyeceğini belirtecektir.⁶³ Padişah, Rumeli seyahatine devam ederek 17 Haziran’da Üsküp yoluyla geri Selanik’e dönmüş,⁶⁴ 3 gün kadar Selanik’te dinlendikten sonra 20 Haziran’da Manastır’a gitmiştir.⁶⁵ Orada da üç gün kaldıktan sonra tekrar Selanik yoluyla 26 Haziran 1911’de İstanbul’a geri dönmüştür.⁶⁶

İttihat ve Terakki Fırkası tarafından en ince detayına kadar aylar öncesinden planlanan Padişahın Rumeli seyahati, herhangi bir aksaklıkla karşılaşmadan sona ermiştir. Seyahat hem başkentte hem de ziyaret edilen yerlerde olumlu bir hava yaratmıştır. Padişah geçtiği yerlerde halkın büyük teveccühü ile karşılaşmıştır. Bu yalnızca yüzyıllar sonra bir Osmanlı padişahının topraklarında görmelerinden kaynaklanmamaktaydı. Diğer padişahların aksine Sultan Mehmed Reşad halk ile yüz yüze görüşmeye önem veren ve halkın içinde olan bir padişahı. Padişah Bursa, İzmit ve Edirne vilayetlerine de kısa geziler düzenlemiştir. Padişahın halka bir padişah gibi değil bir “baba” olarak yaklaşması halkın üzerinde büyük tesir yapmıştır. Padişahın seyahati sırasında bununla ilgili gerek hatıratlarda, gerek gazetelerde yazılan çok örnekler verilebilir.⁶⁷ Ancak bizzat Haydar Bey’in şahit olduğu birkaç örneği burada vermek daha etkili olabilir.

Haydar Bey’in verdiği ilk örnek Selanik’te yaşanmıştır. Selanik’teki Beşçınar Bahçesi’nde düzenlenmiş olan Rumeli Mahsulat-ı Sınaiye ve Ziraiye Sergisi’ni Padişah, maiyetiyle birlikte gezmekteydi. Padişah içerdeyken polisler bahçenin kapılarını tutmuşlar kimseyi içeriye sokmuyorlardı. Bu durumu gören Sultan Reşad: “*Hayır hayır... Kapamayın!.. Hem millet beni görmek ister, hem ben milleti görmek isterim. Ben nerede isem, milletim de oradadır*” demiştir. Haydar Bey bu durumu “*o güne kadar bizim nesillerin hatta bizden evvelkilerin hiçbir padişahın ağzından işitmedikleri söz*” olarak nitelemiştir. Padişahın bu sözleri üzerine tellallar bağırtılarak, bu müjde halka davullarla duyurulmuştur. Halk da, akın akın bahçeye girerek, ilk defa padişahı yakından görmek imkânı bulabilmiştir. Yine Haydar Bey’e göre bu duruma o devirde bir inkılap bile denebilirdi.⁶⁸

⁶³ Kandemir, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner’den Naklen”, s. 859.

⁶⁴ *Senin (Tanin)*, 18 Haziran 1911, n. 28-1004, s. 1.

⁶⁵ *Senin (Tanin)*, 21 Haziran 1911, n. 31-1007, s. 1.

⁶⁶ *Senin (Tanin)*, 27 Haziran 1911, n. 37-1013, s. 1.

⁶⁷ Ayrıntılar için bkz. Mevlüt Çelebi, *Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati*, Akademi Kitapevi, İzmir 1999, s. 24, 34, 48, 75-76; Kuzucu, *a.g.m.*, s. 23-27.

⁶⁸ Kandemir, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner’den Naklen”, s. 749.

Haydar Bey'in aktardığı diğer bir olay ise Selanik'ten Üsküp'e giderken Gevgili İstasyonu'nda meydana gelmiştir. Tren, istasyonda durduğunda bir genç padişahın durmakta olduğu vagon penceresinin önünde bir koçu kurban etmek üzere iken “*Padişahım!.. millet senin uğruna, işte böyle kurban olmağa hazırdır!*” şeklinde gür sesiyle ortalığı inletirken Sultan Reşad da şu şekilde karşılık vermiştir: “*Aman evladım!.. kurban lazımsa, ben ne güne duruyorum?*”⁶⁹

Haydar Bey'in verdiği diğer bir örnek ise Gevgili İstasyonu'ndan ayrıldıktan sonra Üsküp yolunda Köprülü İstasyonu'nda yaşanmıştır. Padişahı karşılamaya gelenler arasında sekiz yaşlarındaki bir Bulgar çocuğu padişaha yaklaşıp Türkçe bir hoş geldiniz manzumesi okumuştur. Sultan Reşad bu manzume karşısında o kadar hislenmişti ki çocuğu kucaklayarak öpmüştü. O anda yine bir Bulgar genci kalabalığın arasından gelerek Padişaha “*Efendim... Padişahım maruzatım var*” diyerek Padişaha hitaben şu sözleri söylemiştir: “*Padişahımız... Senin kutsiyetine haddü payan yoktur. Siz tebaanızı görmek üzere teşrif ettiniz. İşte biz kullarınız kalplerimizi size açıyoruz. Evet.. Kalplerimiz açıktır. Damarlarımızdaki kan Osmanlı kanından başka bir şey değildir*”. Bu sözler üzerine Padişah tamamıyla mütehassis olmuş ve kendini tutamayarak ağlamıştır.⁷⁰

Kanunî Sultan Süleyman'dan beri hiçbir padişahın bölgeye ayak basmadığı düşünülürse, Sultan Reşad'ın seyahatinin önemi bir kez daha artabilir. Seyahat esnasında Padişaha yönelik suikast gibi herhangi bir olay meydana gelmediği gibi Yahudi, Hıristiyan, Rum, Bulgar, Ulah, Sırp vs. bütün halklar sevinçlerini ve sadakatlerini göstermişlerdir. Özellikle İttihatçıların bir yıl önce askerî müdahale ile isyanlarını bastırmak istedikleri Arnavutlar padişahı bağrılarına basmıştır. Bu İttihat ve Terakki'nin *ittihad-ı anasır* diye tarif edilen Osmanlılık akımının da bir başarısı olarak nitelendirilebilir. Ancak bunun dışında bu başarıda padişahın “babacan”⁷¹ ve “cömert”⁷² tavrı da etkili olmuştur.

⁶⁹ Kandemir, “Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner'den Naklen”, s. 859-860.

⁷⁰ Kandemir, “Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner'den Naklen”, s. 749-750.

⁷¹ Seyahat sırasında Padişah ile halk arasında çoğu yerde bir “baba-evlat” ilişkisine benzer bir durum söz konusu olmuştur. Kuzucu, *a.g.m.*, s. 12, 16, 22-24, 26, 32.

⁷² Seyahat boyunca Padişahın cömert davranışları için bkz. Nesimi Yazıcı, “İsmail (Tuncu) Bey'in Hâtıra-i Seyahât'inde Sultan Reşad'ın Rumeli Ziyareti Kosova”, *Belleten*, C. 78, Aralık 2014, s. 283, s. 1111, 1115, 1121, 1124; Çelebi, *a.g.e.*, s. 46, 60-61, 82.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Sultan Reşad’ın Rumeli seyahati geçici bir rahatlama getirmiştir. Çok değil seyahatten bir buçuk yıl sonra başlayan Balkan Savaşları’yla bütün Rumeli elden çıktığı gibi Arnavutlar da şaşkıncu biçimde bağımsızlığını ilan etmişlerdi. “*Burada başta Arnavutlar olmak üzere Balkan halklarının padişahı bağırklarına bastıkları, ancak İttihad ve Terakki ’nin yanlış tutumunu affetmedikleri sonucu çıkarılabilir*”. Ancak bu çözümlenin en önemli nedeni yüzyıllardır devam eden milliyetçilik akımlarıyla, bunu sonuna kadar kullanan Batı emperyalizmidir.⁷³ Sonuç olarak, Sultan Reşad’ın bu Rumeli seyahatinin tarihimize bıraktığı en önemli iz, “evlad-ı fatihan” olarak isimlendirilen Rumeli topraklarının son bir kez Osmanlı padişahı tarafından ziyaret edilmesiydi.⁷⁴

3. Rumeli Islahat Heyeti

Haydar Bey’in mülkiye müfettişliği vazifesinde iken aldığı önemli görevlerden birisi de Rumeli Islahatı için Dâhiliye Nazırı Hacı Adil (Arda) Bey’in başkanlığında Şubat 1912’de oluşturulan heyete aza olarak görevlendirilmesiydi.⁷⁵ Bu olayın Balkan Savaşları’ndan hemen önce meydana geldiği hatırlandığında, heyetin yerine getireceği görev daha iyi kavranacaktır. Heyetin en önemli vazifelerinden birisi isyan hazırlıkları içerisinde olan Arnavutları yatıştırmak ve onlara bir ıslahat programı hazırlamaktır. Haydar Bey’in bu göreve seçilmesinin nedeni Arnavutluk’un ileri gelen ailelerinden gelmesi, bölgeyi çok iyi bilmesi ve Balkan dillerinin birçoğuna hâkim olmasıydı. Haydar Bey bu vazifesinde maaşının dışında 5.000 kuruş harcırah ve 200 kuruş da yevmiye almıştır.⁷⁶

Rumeli Islahat Heyeti reisi Hacı Adil Bey, 16 Şubat 1912 tarihinde Sultan V. Mehmed Reşad ile bir görüşme yapmış ve heyet ertesi gün İstanbul’dan hareket etmiştir.⁷⁷ Böylece yaklaşık üç buçuk ay süren heyetin

⁷³ Kuzucu, *a.g.m.*, s. 34-35.

⁷⁴ Çelebi, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁵ Heyetteki diğer kişiler şu şekildedir: Jandarma Birinci Şube Müdürü Kaymakam Halil Recai, Erkân-ı Harbiye Beşinci Şube Müdürü Feyzi, Adliye Nezareti Umur-ı Cezaiye Müdürü Mazhar, Nafia Nezareti Turuk ve Maabir Müdürü Burhan, Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşaviri Osman ve Bedii Nuri ile Maliye Nezareti memuru sıfatıyla Mösyö Gravis (*Tanin*, 15 Şubat 1912, n. 1241, s. 3). Haydar Bey ise Trabzon eski valisi Süleyman Nazif Bey hakkındaki şikayetlerle ilgili teftişi tamamlayarak Trabzon’dan İstanbul’a daha henüz yeni gelmişti (*Sabah*, 16 Şubat 1912, n. 8048, s. 2).

⁷⁶ TBMM Arşivi, D: 427.

⁷⁷ *Tanin*, 17 Şubat 1912, n. 1243, s. 2.

yolculuğu başlamıştır. Rumeli Islahat Heyeti Selanik üzerinden geçerek,⁷⁸ 23 Şubat Cuma günü Köprülü'ye gelmiş,⁷⁹ birçok kasaba, köy ahalisi ile görüşmeler yaparak 8 Mart'ta Yakova'ya varmıştır. Heyet uğradığı yerlerde halk tarafından oldukça coşkulu bir şekilde karşılanılmaktaydı.⁸⁰ Heyet daha sonra Prizren'e uğramış ve 14 Mart'ta buradan İşkodra'ya doğru yola çıkmıştır.⁸¹ Islah Heyeti Prizren-İşkodra arasında Luma kazasının yeni merkezi olan Puka'da konaklamıştır. Hacı Adil Bey, buradan Dâhiliye Nezareti Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta Müslim ve gayrimüslim halkın gösterdiği büyük teveccühten bahsetmekteydi.⁸² Ancak bağımsız hareket eden Arnavut çeteleri heyete zorlu anlar yaşatmaktaydı. Nitekim heyet Luma'dan ayrıldıktan sonra Arnavut çeteleri tarafından 16 Mart'ta saldırıya uğramıştır. Saldırıda heyeti korumakla görevli birkaç asker yaralanmıştır.⁸³ Bu saldırı üzerine Prizren belediye reisi bir bildiri yayınlayarak saldırıyı "alçakça" nitelendirmiş ve Osmanlı hükümetine bağlılıklarını bildirmiştir.⁸⁴ Fakat heyet çetelerin saldırılarına maruz kalmaya devam etmiştir. Dış basında ise Islah Heyeti'nin İpek ile Yakova arasında bazı Arnavut çete liderleri tarafından pusuya düşürüldüğü yazılmaktaydı.⁸⁵

Heyet, 19 Mart 1912 tarihinde İşkodra'ya gelmiştir. Şehirdeki ulema, Müslim, gayrimüslim herkes heyeti büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.⁸⁶ İşkodra'da iken Hacı Adil Bey Padişahın bir medrese ve bir hastane inşası için 2.000 lira ihsan buyurduğunu halka bildirmiştir.⁸⁷ Bu arada Hacı Adil Bey'in tasvibiyle İşkodra valiliğine Fırka kumandanı Miralay Rıza Bey tayin edilmiştir.⁸⁸

Islah Heyeti 30 Mart'ta İşkodra'dan Selmiye'ye (Leş) doğru yola çıkmış,⁸⁹ 2 Nisan'da Tiran'a,⁹⁰ 4 Nisan'da ise Elbesan'a,⁹¹ 7 Nisan'da ise

⁷⁸ *Tanin*, 19 Şubat 1912, n. 1245, s. 2.

⁷⁹ *Tanin*, 29 Şubat 1912, n. 1255, s. 4.

⁸⁰ *Tanin*, 10 Mart 1912, n. 1265, s. 2.

⁸¹ *Tanin*, 21 Mart 1912, n. 1276, s. 5.

⁸² *Tanin*, 19 Mart 1912, n. 1274, s. 3.

⁸³ BOA, *HR.SYS*, 150/ 56.

⁸⁴ *Tanin*, 26 Mart 1912, n. 1281, s. 3.

⁸⁵ BOA, *HR.SYS*, 150/ 62, lef: 4.

⁸⁶ BOA, *DH.MUİ*, 153/ 162.

⁸⁷ *Tanin*, 27 Mart 1912, n. 1282, s. 1.

⁸⁸ *Tanin*, 29 Mart 1912, n. 1284, s. 2.

⁸⁹ *Tanin*, 1 Nisan 1912, n. 1287, s. 2.

⁹⁰ *Tanin*, 3 Nisan 1912, n. 1289, s. 2.

⁹¹ *Tanin*, 5 Nisan 1912, n. 1291, s. 3.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Berat’a gelmiştir. Yine bu yerlerde de halkın heyete karşı büyük bir heyecan gösterdiği İstanbul’a rapor edilmekteydi.⁹² Berat ile birlikte heyet artık Yanya vilayeti sınırlıları içerisindeydi. Hacı Adil Bey Berat’ta *Tanin* gazetesi muhabiri ile yaptığı bir mülakatta bu yerlerin en büyük derdinin her şeyden evvel yol meselesi olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre maarif diğer bir ihtiyaç olmasına rağmen yollara nispeten ikinci derecede kalmaktaydı. Bunun için Yanya vilayetine 62 bin lira tahsisat verildiğinden bahsetmiştir. Hacı Adil Bey’e göre mekteplerin önceliği ise muallim bulmak meselesiydi. Mektep binalarının yapımı ise ondan sonra gelmekteydi.⁹³

Islah Heyeti yoluna devam ederek 11 Nisan’da Tepedelen⁹⁴ ve 15 Nisan’da Yanya’ya varmıştır.⁹⁵ 24 Nisan’da Yanya’dan ayrılan Islah Heyeti, 25 Nisan’da Leskovik’e,⁹⁶ oradan da Görice’ye gelmiştir. Hacı Adil Bey burada Manastır Valisi Ali Münif Bey ile görüşmüştür.⁹⁷ Islah Heyeti, daha sonra Debre’ye geçmiş⁹⁸ ve buradan hareketle Ohri’ye gelmiştir. Ancak bu sırada Ohri-Manastır yolu üzerinde köprülerden birine Bulgar komitecileri tarafından bomba yerleştirildiği yolunda bir istihbarat alınmıştır. Heyet oraya varmadan önce yetkililer gidererek iki bombayı etkisiz hale getirmiştir. Olayla ilgili sekiz kişi tutuklanmıştır. Heyet bu olayın çözümünden sonra yoluna devam etmiş, 7 Mayıs’ta Resne’ye⁹⁹ bir gün sonra da Manastır’a geçmiştir.¹⁰⁰

Hacı Adil Bey, on gün kadar Manastır’da kaldıktan sonra 17 Mayıs’ta bu şehirden ayrılmış, sonra Kozana ve Serfiçe’ye geçmiştir.¹⁰¹ Islah Heyeti artık İstanbul’a dönüş yoluna girmek üzere 20 Mayıs’ta Selanik’e dönmüştür.¹⁰² Ancak Islah Heyeti bu sırada Kosova’da meydana gelen olayı tahkik ve tetkik etmek için 22 Mayıs’ta trenle Üsküp’e gitmiştir. Olayın çıkış nedeni, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde Islah Heyeti tarafından idari, iktisadi ve mali ıslahtın tatbik edilmesi ve böylece ahalinin refahının sağlanmasının bazı çete liderlerinin hoşuna gitmemesiydi. Bu şahıslar

⁹² *Tanin*, 9 Nisan 1912, n. 1295, s. 2.

⁹³ *Tanin*, 24 Nisan 1912, n. 1310, s. 3.

⁹⁴ *Tanin*, 12 Nisan 1912, n. 1298, s. 3.

⁹⁵ *Tanin*, 16 Nisan 1912, n. 1302, s. 5.

⁹⁶ *Tanin*, 26 Nisan 1912, n. 1312, s. 3.

⁹⁷ BOA, *DH.MUİ*, 156/ 40; *Tanin*, 29 Nisan 1912, n. 1315, s. 3.

⁹⁸ *Tanin*, 2 Mayıs 1912, n. 1318, s. 3.

⁹⁹ *Tanin*, 9 Mayıs 1912, n. 1325, s. 4.

¹⁰⁰ *Tanin*, 10 Mayıs 1912, n. 1326, s. 3.

¹⁰¹ *Tanin*, 20 Mayıs 1912, n. 1336, s. 2.

¹⁰² *Tanin*, 22 Mayıs 1912, n. 1338, s. 3.

MUSTAFA SARI

mektepe, yol, jandarma karakolu, telgrafhane gibi müesseslerinin inşaatını engellemek için İpek, Yakova kazalarının birçok yerinde toplantılar düzenlemişlerdi. Onların da tahrik ve kışkırtmasıyla var olan telgraf hatları tahrip edilmiş, İpek'ten İşkodra'ya uzatılan telgraf hatlarının inşaatı durdurulmaya çalışılmış ve İpek idadisini teftişe giden heyete 25 kişilik eşkiya tarafından saldırı olunmuştu. Hatta bu saldırı da bir asker de şehit edilmiştir.¹⁰³

Hacı Adil Bey Üsküp'te incelemelerini tamamladıktan sonra tekrar Selanik'e dönmüştür. Burada iken yine *Tanin* gazetesi muhabiri ile gerçekleştirdiği bir mülakatta heyetin icraatlarını asayiş, maarif ve nafia olarak üç başlıkta toplamıştır. Hacı Adil Bey ayrıca Haydar Bey gibi heyetin salahiyyetler üyelerinin de kendisine bu gezide çok yardımcı olduklarını ve halk ile çok yakından ilgilenecek onların sorunlarının çözümünde etkili olduklarını belirtmiştir. Hacı Adil Bey' göre, asayiş meselesi İslah Heyetini en fazla meşgul eden mesele olmuştu. Jandarmaların sayısı artırılmış, karakollar yapılmıştır. Bölgede 26 yeni karakol inşası için de 500.000 kuruş tahsisat verilmiştir. Maarif olarak Rumeli'nin 5 vilayetinde iptidai mekteplere hasredilmek üzere 60.000 lira tahsisat ayrılmıştır. Heyetin maarif konusunda en büyük icraatı ise leylî iptidai mekteplerdi. İşkodra, Yanya, Manastır ve Malësia denilen yerlerde köyler çok uzak olduğu için pansiyon tarzında leylî (yatılı) ibtidaî tarzında 12 mektep açılmıştır. Nafia olarak heyet en fazla yolların yapımı üzerinde durmuştur. Her vilayetın nafia tahsisatına 5.000 lira zam ettirilmiştir.¹⁰⁴

Hacı Adil başkanlığındaki Rumeli İslah Heyeti, üç buçuk ay süren seyahatinden sonra 29 Mayıs 1912 tarihinde İstanbul'a dönmüştü. Hacı Adil Bey gelir gelmez Meclis-i Mebusan'da yaklaşık üç saat seyahati ve incelemeleri hakkında izahatta bulunmuştu. Hacı Adil Bey, aynı gün Padişahın huzuruna da çıkarak izlenimlerini aktarmıştır.¹⁰⁵

İslah Heyeti'nin bütün gayretlerine ve iyimser açıklamalarına rağmen Arnavutluk'taki isyan hareketleri sona ermemiş aksine hızlanmıştır. Öyle ki

¹⁰³ *Tanin*, 23 Mayıs 1912, n. 1339, s. 2.

¹⁰⁴ *Tanin*, 28 Mayıs 1912, n. 1344, s. 3.

¹⁰⁵ *Tanin*, 30 Mayıs 1912, n. 1346, s. 3. 16 Temmuz 1912'da Dâhiliye Nazırlığı görevi biten Hacı Adil Bey, Ocak 1913'te yeniden Dâhiliye Nazırı olmuş ve Haziran 1913'e kadar bu görevi devam etmiştir. Togay Seçkin Birbudak, "Osmanlı Devlet Adamlarından Hacı Âdil Bey'in II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri", *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 6, No. 6, 2017, s. 449-452.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

Haydar Bey’in bir sene önce V. Mehmet Reşad’ın Rumeli seyahatinde görüşmeye çalıştığı İsa Bolatin önderliğindeki Arnavutlar 15 Ağustos 1912’de Üsküp’ü işgal etmişlerdi.¹⁰⁶ Osmanlı hükümeti olayların sonunda Arnavutluk’a özerklik vermek zorunda kalmıştır.¹⁰⁷

4. İşkodra’ya Heyet-i Tahkikiye’nin Gönderilmesi

Haydar Bey, Balkan Savaşları’nın hemen öncesinde Arnavutluk’ta Malisörlerin yeniden isyan etmeleri üzerine buraya gönderilecek tahkik heyetine aza olarak görevlendirilmiştir. Hıristiyan Malisörlerin Osmanlı sınırına sürekli tacizlerde bulunan Karadağlılarla birleşerek İşkodra’yı ele geçirme ihtimali vardı. 26 Eylül 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı ile heyetin kimlerden oluştuğu belirlenmiştir. Heyetin reisi uzun süre İşkodra’da görev yapan, mahallî ahval ve durumu çok iyi bilen Suriye Valisi Müşir Kazım Paşa’ydı. Haydar Bey’in dışında heyetin diğer azaları ise Çetine eski sefiri Sadrettin ve Adliye Nezareti Umur-ı Hukukiye Müdürü Ziya Beylerdi. Heyet İşkodra vali ve kumandanı ile birlikte çalışacaktı. Kazım Paşa’ya bu görevi için 20.000, Sadrettin Bey’e maaşından dışında aylık 5.000, Ziya ve Haydar beylere ise maaşlarından başka aylık 3.000 kuruş tahsisat verilecekti. Ayrıca Kazım Paşa’ya 20.000 ve diğerlerine de 5.000 kuruş harcırah verilmesi de kararlaştırılmıştı. Bunların dışında bölgede heyetin çalışmaları için kullanılmak üzere Kazım Paşa’nın emrine 100.000 kuruş kredi açılacaktır.

Heyetin vazifesi İşkodra’ya vardktan sonra isyanın mahiyet ve sebepleri hakkında detaylı bir tahkikat yaparak gerekli tedbirlerin alınması ve isyanın bir an önce teskin edilmesi idi. Bunun için gerekirse Malisörlerin bölgedeki liderleriyle münasebet kurularak onların Osmanlı Devleti yanına çekilmesi yoluna gidilecekti. Ayrıca daha önceki Malësia isyanı üzerine alınan kararlar ile Rumeli islahatı hususunda İşkodra ile ilgili hükümlerden uygulanmayanlar var ise onların da uygulanmasına çalışılacaktır.¹⁰⁸ Haydar Bey’in heyete aza olarak seçilmesinde ise onun yörenin yerel unsurlarına vakıf olmasının yanında, askerlerin sevkiyatının süratli bir şekilde yapılabilmesi, ahalinin iskân ile iaşelerinin temin edilmesi, gönüllülerin oluşturulması, onların eğitimi ve silahlandırılması konusunda iktidar ve bilgisi önemli rol oynamıştır.¹⁰⁹ Aslında Haydar Bey’in bu görev için hangi

¹⁰⁶ Çelik, *a.g.e.*, 455-459.

¹⁰⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 199-200.

¹⁰⁸ BOA, MV, 169/ 32. Sadrettin, Ziya ve Haydar Beylerin maaşları yetersiz olduğundan dolayı 29 Eylül tarihli Meclis-i Vükelâ kararıyla 10.000 kuruşa çıkarılacaktır (BOA, MV, 169/ 42).

¹⁰⁹ TBMM Arşivi, D: 427; BOA, *DH.SAİD*, 180/ 173.

vasıfları nedeniyle seçildiği olgusu, ondan hangi vazifelerin beklendiğini de göstermektedir.

Heyet, Meclis-i Vükelâ kararından sonra hemen yola çıkmıştır. Zira karardan iki gün sonra 28 Eylül'de heyetin İşkodra'da vazifesi başında olduğu, Kazım Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır.¹¹⁰ Heyet İşkodra'ya geldiği sırada Malisörler, Karadağlılar ittifak halinde olup isyan etmekteydiler. Bu gelişmeler üzerine İşkodra'da idare-i örfiye ilan edilmişti.¹¹¹ İlerleyen günlerde de Karadağ, Türk sınırına taarruzlarını devam ettirmiştir.¹¹²

Beklenen an gelmiş, Balkan Savaşları, 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlamıştır.¹¹³ Günler öncesinden hazırlıklarını tamamlayan ve seferberlik ilan eden Karadağ'da¹¹⁴ 18 yaşından 62 yaşına kadar herkes silah altına alınmıştır. Böylece nüfusu 250.000 kadar olan bu devlet 37.000 muharip asker gücüne ulaşabilmişti.¹¹⁵ Karadağlıların en önemli amacı İşkodra'yı ele geçirmektir.¹¹⁶

Karadağ-Osmanlı Savaşı'nı sıfır noktasında İşkodra'da takip eden Müşir Kazım Paşa, öncelikle Malisörlerin Osmanlı Devleti'ne bağlılığı için onlara bir heyet göndermiş ancak heyet eli boş dönmüştür. Kazım Paşa'ya göre savaşın başlamasından sonra ve Malisörlerin de Karadağlılarla birlikte hareket etmesinden dolayı artık bunları Osmanlı Devleti'nin yanına çekmeğe bir ümit kalmamıştır. Karadağ-Osmanlı sınırındaki Tuz şehrinin hâkim noktaların da Karadağlıların eline geçmesinden sonra Kazım Paşa'nın da tavassutuyla Tuz'daki kuvvetler göl tarafından tahliye edilmişti. Kazım Paşa, 11/12 Ekim gecesi Sadarete bir telgraf göndererek yukarıdaki bilgileri aktardıktan sonra, Karadağlılar ve Malisörlerin İşkodra'ya doğru harekete geçtiklerini ifade etmiş ve bir an önce yardımcı kuvvetlerin gönderilmesini istemiştir.¹¹⁷ Kazım Paşa'nın bu telgrafı hemen, 12 Ekim günü Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştü. Malisörlerin geri dönüşü olmayacak şekilde

¹¹⁰ BOA, *BEO*, 4099/ 307409, lef: 2.

¹¹¹ *Tanin*, 1 Ekim 1912, n 1457, s. 2.

¹¹² *Tanin*, 2 Ekim 1912, n 1458, s. 2; *Tanin*, 4 Ekim 1912, n 1460, s. 2; *Tanin*, 7 Ekim 1912, n. 1463, s. 2.

¹¹³ *Tanin*, 9 Ekim 1912, s. 1.

¹¹⁴ *Tanin*, 3 Ekim 1912, n. 1459, s. 1-2.

¹¹⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 314.

¹¹⁶ *Tanin*, 9 Ekim 1912, s. 1.

¹¹⁷ BOA, *BEO*, 4096/ 307173, lef: 2.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Karadağlılarla birleşerek Osmanlı Devleti’ne savaş açmaları üzerine heyetin orada kalmasına lüzum kalmadığına kanaat getiren Meclis-i Vükelâ, heyetin İstanbul’a dönmesine karar vermiştir.¹¹⁸

Tahkik heyeti ise Meclis-i Vükelâ’nın kararı kendilerine gelinceye kadar çalışmalarına devam etmiştir. Kazım Paşa, Karadağlıların Malisörlere birlikte bütün İslam köylerini yakarak İşkodra’yı muhasara altına almaya başlamaları üzerine 12 Ekim tarihli bir telgrafla Kosova valisinden de askerî yardım istemiştir.¹¹⁹ Heyet üyelerinden en faali ise bölgeye ve bölge halkını çok iyi bilen Haydar Bey olduğu açıkça görülmektedir. Haydar Bey de kısa zamanda erzak ve cephaneye tedarik sağlamak, daha kolay hareket edebilmek ve önemli yerlere daha çabuk ulaşmak için şehirdeki bütün müstahkem mevkilere dekovil¹²⁰ döşettirmiştir. Haydar Bey, böylece civar köylerden orduya altı aylık zahire toplattırması ve bu zahireyi en kısa sürede gerekli yerlere göndermeyi başarmıştır. Bunun yanında Selanik’ten gönderilen yiyecek ve tıbbî levazımı Şingin’den İşkodra’ya getirtmiştir. Bütün bunların yanında Karadağlılar ve Malisörlere karşı İşkodralıları silahlandırmaya gayret emiştir.¹²¹

Sadaretin heyete yönelik “geri dönün” çağrısı İşkodra’ya ulaştığında ilk önce Ziya Bey, 17 Ekim’de ise Sadrettin Bey İstanbul’a dönmüşlerdi. Ancak Kazım Paşa kendisinin ve Haydar Bey’in hemen geri dönmesinden yana değildi. Nitekim 17/18 Ekim gecesi Sadarete gönderdiği telgrafta İşkodra’da daha sular durulmamışken ve Tuz hadisesi henüz meydana gelmişken¹²² kendisinin de oradan ayrılmasının halkın maneviyatını büsbütün kötüleştirceğini ifade ederek sağlık durumu çok elvermediği halde bir hafta daha orada kalmasının “vatanın ve şeref-i milliyeinin muhafazası için” uygun olacağını belirtmiştir. Kazım Paşa’nın Sadareten bir hafta kadar izin istemesinin nedeni zayıf olan İşkodra müdafaa hattının kuvvetlendirilmesi için zamana ihtiyaç olmasıydı. Nitekim bu hattı takviye etmek için Tiran’da toplanan 3.000 kadar redif askerinin İşkodra’ya ulaşması ancak beş gün içerisinde mümkün olabilecekti. Kazım Paşa bu redif askerlerinin dışında bir

¹¹⁸ BOA, MV, 170/ 1.

¹¹⁹ BOA, BEO, 4098/307301, lef: 2.

¹²⁰ Ray aralığı 60 cm yahut daha az olan küçük demiryolu.

¹²¹ TBMM Arşivi, D: 427; BOA, DH.SAİD, 180/173.

¹²² Tuz Karadağlıların taarruzuna karşı koyamamış ve 14 Ekim’de teslim olmuştu. Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garb Cephesi*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 136.

nizamiye fırkasının daha İşkodra'ya takviye için gönderilmesini Sadarettin talep etmiştir.

Kazım Paşa'nın Sadarettin diğer bir istirhamı ise valinin ve halkın itimat ve güvenini kazanmış olan Haydar Bey'in savaşın bitimine kadar bölgede kalmasıydı. Aslında bunu Kazım Paşa'dan bizzat İşkodra valisi ve kumandanı Hasan Rıza Bey (daha sonra Paşa) istemişti. Eğer Haydar Bey'in bölgede kalmasına izin verilirse aynı salâhiyetle orada kalacak ve heyetin sarfı için gönderilen paranın bir kısmı da kullanması için emrine verilecektir.¹²³ Kazım Paşa on gün kadar daha Haydar Bey ile İşkodra'nın tahkim edilmesine çalıştıktan sonra İstanbul'a dönme hazırlıklarına başlamıştır. Ancak Vali ve Kumandan Hasan Rıza Bey, 28 Ekim'de Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta "*buraya vürudundan beri ahval-i lisan-ı mahalliye tamamen vukufu sayesinde her şube-i umurda pek büyük eser-i gayret ve faaliyet ibraz eden*" sözleriyle tanımladığı Haydar Bey'in bir müddet daha İşkodra'da kalmasını talep etmiştir.¹²⁴ Haydar Bey'in de bu istek üzerine İşkodra'da kaldığı görülmektedir.

Müşir Kazım Paşa 4 Kasım'da İstanbul'a dönmüştür.¹²⁵ Bu arada Hasan Rıza Paşa'nın 28 Ekim tarihli Haydar Bey'in İşkodra'da kalması talebine Dâhiliye Nezareti ancak 9 Kasım'da dönebilmişti. Dâhiliye Nezareti Haydar Bey'in orada kalması hususunun kendisine sorulmasını istemiştir.¹²⁶ Haydar Bey'in ne zamana kadar İşkodra'da görevine devam ettiği arşivlerden net olarak tespit edilememiştir. Ancak 26 Kasım tarihli bir belgede Haydar Bey'in İşkodra ve civarında askerî harekâtı anlatan bir yazı gönderdiği yer almaktaydı.¹²⁷ Bu belgeden Kasım sonlarına kadar Haydar Bey'in İşkodra'da kaldığı anlaşılmaktadır.

Müşir Kazım Paşa ve Haydar Bey'in katkılarıyla İşkodra'da uzun müddet yetecek erzak ve mühimmat depolanmıştı. İşkodra'nın Karadağlılara karşı savunmasında hiç kuşkusuz en önemli kozu Hasan Rıza Paşa'ydı. Ancak Hasan Rıza Paşa, 30 Ocak 1913 tarihinde kuvvetle muhtemelen yardımcısı Esat (Toptani) Paşa'nın adamları tarafından öldürülmüştür. İşkodra kalesi komutanı olan Esat Paşa, 23 Nisan 1913 tarihinde İşkodra'yı Karadağ'a

¹²³ BOA, A. MKT.MHM. 741/ 26.

¹²⁴ BOA, DH.SYS, 110/ 2, lef: 50.

¹²⁵ BOA, DH.SYS, 110/ 2, lef: 48.

¹²⁶ BOA, DH.SYS, 110/ 2, lef: 49; BOA, DH.MUI, 163/ 95.

¹²⁷ BOA, BEO, 4117/ 308736.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKIYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

teslim etmiştir.¹²⁸ Arnavutlar ise Balkan Savaşları sırasında 28 Kasım 1912’de bağımsızlıklarını ilan etmişler, Londra Konferansı sırasında ise bu bağımsızlık büyük devletler tarafından kabul edilmiştir.¹²⁹

Haydar Bey’in de dâhil olduğu Osmanlı Devleti yetkililerinin bütün çabalarına rağmen Arnavutluk Osmanlı Devleti’nin elinde çıkmış oldu.

5. Diğer Meseleler ile İlgili Görevleri

Haydar Bey asayiş ve siyasî olayların dışında sosyal, eğitim, memurlar hakkındaki şikâyetler vb. durumları teftiş için de görevlendirilmiştir. Kasım 1909’da Haydar Bey, İşkodra’da *merhun* ve *selem*¹³⁰ işlemi olup olmadığını tahkik etmek üzere görevlendirilmiştir. Bu durum ilk önce Dâhiliye Nezareti tarafından İşkodra valisinden sorulmuştur. İşkodra valisi ise vilayet muhasebesi vasıtasıyla meseleyi tahkik ettirmiş ve vilayet dâhilinde bu şekilde herhangi bir olay vukua gelmediğini Dâhiliye Nezareti’ne bildirmiştir.¹³¹ İşkodra valisinin bu tahkikatına Haydar Bey’in itirazı vardı. Haydar Bey, ilk önce *selem* yetiştirecek bir mahsulü karşılık göstererek borçlanma; *merhun* ise bir çayırı, bir yoncalığı, bir fındıklığı, bir cevizliği, bir incirliği, bir bağı borç ödeninceye kadar faydalanmak üzere alacaklıya teslim suretiyle para borç almak şeklinde tanımlamıştır. Haydar Bey köylüyü asıl perişan eden bu durumun ise muhasebe vasıtasıyla değil, polis, jandarma ve köy muhtarları vasıtasıyla öğrenilmesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu mesele için ciddi surette tetkikat yapılmasını ilave etmiştir. Mülkiye Müfettişi Haydar Bey, bu izlenimlerini 28 Kasım 1909’da Dâhiliye Nezareti’ne bildirmiştir.¹³² Dâhiliye Nezareti ise Haydar Bey’in bu raporu doğrultusunda daha ciddi tetkikat yapılmasını İşkodra vilayetinden istemiştir.¹³³

¹²⁸ Çakmak, *a.g.e.*, s. 603-608, 624-628.

¹²⁹ Çelik, *a.g.e.*, s. 488-490.

¹³⁰ *Merhun*, ödünç ya da borç olarak alınmış bir şeyin yerine rehin olarak bırakılmış mala denilmektedir. Fahrettin Atar, “Rehin”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. III, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 577. *Selem* ise henüz teslim edilmeye hazır olmayan ve ileri bir tarihte teslim edilecek bir malın peşin para ile satın alınması anlamına gelmektedir. Ali Bardakoğlu, “Selem”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. IV, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 104.

¹³¹ BOA, *DH.MUI*, 1/ 35, lef: 2.

¹³² BOA, *DH.MUI*, 1/ 35, lef: 2/Arka.

¹³³ BOA, *DH.MUI*, 1/ 35, lef: 1.

Haydar Bey, teftiş etmek için görevlendirildiği yerlerde vazifesi dışında gördüğü eksiklikleri de Dâhiliye Nezareti'ne raporlamaktaydı. Kosova vilayetinde Ağustos 1910'da silahların toplanması meselesi için görevlendirildiğinde bölgenin sadece asayiş sorunlarıyla ilgilenmemiştir. Nitekim Haydar Bey teftiş için İpek ve Prizren'de bulunduğu sıralarda mutasarrıf, kaymakamlar ve ahalinin hayvan hastalıklarının ciddi olarak zayıya sebebiyet vermesi hususunda şikâyetleri olduğunu görmüştü. Haydar Bey, bunun üzerine 8 Ağustos 1910 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bölgeye acilen iki baytarın gönderilmesini talep etmiştir.¹³⁴ Dâhiliye Nezareti de bu durumu Orman Maden ve Ziraat Nezareti'ne iletmiştir.¹³⁵ Nezaret ise baytar memurlarının azlığından İpek ve Prizren sancaklarına şimdilik baytar tayin edilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Ancak Orman Maden ve Ziraat Nezareti yeni mezunlardan iki adet baytarın belirtilen sancaklara tayin edilmesi için talimatlar vermiştir.¹³⁶ Haydar Bey yine aynı görevdeyken Kosova vilayetine bağlı Pirşitine, İpek ve Prizren sancakları dâhilindeki eğitim kurumlarının durumunu da yakından görmüştür. Haydar Bey, bu sancaklarda açılması lazım gelen mekteplere dair bazı görüşlerini içeren bir telgrafi 23 Ağustos'ta Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir.¹³⁷

Mülkiye müfettişlerinin görevleri arasında valiler de dâhil olmak üzere mülkî memurlar hakkındaki şikâyetleri teftiş etmek için de görevlendirilmiştir. Haydar Bey de Kasım 1911'de hakkında bazı şikâyetler olan Yanya Valisi Mustafa Zihni Paşa'nın durumunu incelemekle vazifelenmiştir. Mustafa Zihni Paşa Yanya vilayetine Kasım 1909'da tayin edilmiştir.¹³⁸ Yanya vilayeti ise Yunanistan sınırında ve stratejik ehemmiyeti çok önemli bir yerde bulunmaktaydı. Bunun yanında halkı da büyük çoğunlukla Rumlardan oluşmaktaydı.¹³⁹ Yanya halkı ise Yunanistan'dan ihtilal fikriyle çok etkilenmekteydi. Ancak Mustafa Zihni Paşa vilayeti gayet kötü bir şekilde idare etmekte ve vilayette gelişen olaylara da vakıf değildi. Yanya vilayeti müfettişi ve diğer bazı kişiler vali ile ilgili bu bahsedilen şikâyetlerini Preveze Mebusu Hamdi Bey vasıtasıyla Dâhiliye

¹³⁴ BOA, *DH.MUİ*, 138/ 47, lef: 1.

¹³⁵ BOA, *DH.MUİ*, 138/ 47, lef: 2.

¹³⁶ BOA, *DH.MUİ*, 138/ 47, lef: 3.

¹³⁷ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 11, lef: 3.

¹³⁸ BOA, *DH.MUİ*, 153/ 76.

¹³⁹ 1907 yılında Yanya şehrinde 135.000 Rum yaşarken, Müslümanların sayısı sadece 25.000 idi. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, (çev.) Bahar Trnkaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 204.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKIYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

Nezareti’ne 11 Kasım 1911’de iletmişlerdi.¹⁴⁰ Nezaret de Mustafa Zihni Paşa ile ilgili bu şikâyetleri araştırmak için Haydar Bey’i görevlendirmişti.¹⁴¹ Haydar Bey tarafından yapılan tahkikatın sonunda Mustafa Zihni Paşa görevinden alınarak yerine vekil olarak vilayetteki üst düzey memurlardan birisinin atanması uygun görülmüştür.¹⁴²

Mülkiye müfettişlerinin vazifelerinden birisi de tabii afetlerde görev almalarıydı. Haydar Bey ve diğer bir mülkiye müfettişi Ali Seydi Bey¹⁴³ ile birlikte Şarköy-Mürefte depreminde görev almışlardı. Deprem, 9 Ağustos 1912’de Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Şarköy-Mürefte’de 7.3 şiddetinde meydana gelmiştir. Deprem, Marmara bölgesinde, Ege denizinde ve Balkanlarda hissedilmiş, depremden 100.000 civarında kişi etkilenmiş, 9.000 ev harap olmuş ve 1.200 kişi ölmüştür.¹⁴⁴

Haydar Bey ve Ali Seydi Bey’in deprem sırasındaki vazifesi bölgeye yapılacak yardımları organize etmektir. Nitekim deprem olduktan bir gün sonra depremzedeler için 1.000 çuval dakik/un hazırlanmış ve bu iki mülkiye müfettişi ile birlikte Edremit vapuruyla deprem bölgesine gönderilmiştir.¹⁴⁵ Bunun dışında Bandırma vapuruyla da 1.000 çuval un gönderilmiş ve 400 çuvalı ihtiyaca binaen Mürefte’ye çıkarılarak komisyona teslim edilmiştir. Ancak Haydar Bey’e göre Mürefte kasabasının tamamen tahrip olması nedeniyle un dağıtılmasının yerine ekmek dağıtılması daha uygun olacaktır.¹⁴⁶ Haydar Bey’in bu tavsiyelerini Dâhiliye Nezareti uygun görmüş olacak ki, depremzedelere dağıtılmak üzere 12.496 kıyye ekmek Mürefte ve Şarköy’üne gönderilmiştir.¹⁴⁷

Haydar Bey, un ve ekmek dağıtımının dışında deprem bölgesi için gerekli eşya ve araç-gereçlerin sevki işiyle de ilgilenmiştir. Bahriye Nezareti’nce tahsis olunan Bezm-i Alem vapuru 13 Ağustos’ta Şarköy ve Mürefte’ye eşya ve levazım da gönderilecekti. Bu vapur ile birlikte enkazı kaldırmak için yüzer kazma ve kürek ile el arabası da gönderilecekti. Ayrıca

¹⁴⁰ BOA, *DH.MTV*, 18/ 33, lef: 3.

¹⁴¹ BOA, *DH.MTV*, 18/ 33, lef: 1.

¹⁴² BOA, *DH.MTV*, 18/ 33, lef: 11.

¹⁴³ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 41, lef: 41.

¹⁴⁴ Cemal Sezer, “Şarköy-Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler İçin Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, C. 12, Nisan 2019, s. 75-76.

¹⁴⁵ BOA, *DH.MTV*, 16 / 5.

¹⁴⁶ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 41, lef: 39.

¹⁴⁷ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 41, lef: 37.

deprem bölgesinde vazife almak üzere vapurda iki mühendis de bulunmaktaydı. Dahiliye Nezareti Bezm-i Alem vapuru ile deprem bölgesine gönderilen bütün eşya, levazım ve araç gereçlerin dağıtım ve kullanımının Haydar Bey tarafından organize edilmesini istemiştir.¹⁴⁸ Haydar Bey deprem bölgesine gönderilen çadırların sevki için de uğraşmıştı. Edirne vilayeti depremzedeler için mümkün olduğu miktarda çadır talep etmiştir. Dâhiliye Nezareti Harbiye Nezareti'nden bu çadırları isterken,¹⁴⁹ yine bu çadırların dağıtılmasını ve organize işini Haydar Bey'e vermiştir.¹⁵⁰

Haydar Bey'in yaklaşık dört sene süren mülkiye müfettişliği vazifesi, 7 Temmuz 1913 tarihinde Denizli Sancağı mutasarrıflığına atanmasıyla sona ermiştir.¹⁵¹

Sonuç

Mülkiye müfettişliği kavramı 1890'lı yılların ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devlet'inde Rumeli Islahatları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. 1902'de sonlandırılan ilk denemeden sonra bu kez II. Meşrutiyet ile birlikte 1909 yılında yeniden mülkiye müfettişliği ihdas edilmişti. Mülkiye müfettişlerinin bu dönemdeki vazifelerinin kapsamı arttırılmış ve özellikle II. Meşrutiyet'in uygulanması noktasındaki sıkıntılar üzerine de yoğunlaşmıştır.

Bu dönemdeki mülkiye müfettişlerinden birisi de Haydar (Vaner) Bey'dir. Eylül 1909'de başladığı mülkiye müfettişliği görevi Temmuz 1913'e kadar yaklaşık dört yıl kadar devam eden Haydar Bey, Anadolu ve Rumeli'de memurlar hakkındaki şikâyetler, hastalıkların yayılması, eşkıya olayları, toplumsal huzursuzluklar gibi vazifelerde görev almış ve bu görevlerin tamamını büyük bir yetkinlikle başarmıştır. Bu vazifelerin dışında özellikle

¹⁴⁸ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 46, lef: 1.

¹⁴⁹ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 56, lef: 1.

¹⁵⁰ BOA, *DH.MUI*, 161/ 32.

¹⁵¹ Haydar Bey bu vazifesinden sonra Kırkkilise ve Maraş mutasarrıflığına getirilmişti. Haydar Bey'in yolu mülkiye müfettişliği vazifesi ile tekrar 24 Temmuz 1914'te 1. Sınıf Mülkiye Müfettişliği'ne atanmasıyla çakışmıştı. Bu vazifesinde çok kısa kalan Haydar Bey tekrar Maraş mutasarrıflığına tayin edilmişti. Haydar Bey bu vazifesinden sonra Urfa mutasarrıflığı, Musul, Bitlis, Diyarbakır ve Van Valilikleri, I. TBMM'de Van mebusluğu ve bu görevi sırasında da Konya valiliği görevlerini yapmıştı. Haydar Bey II. Meclise seçilmemiş, 1925 yılında devlet görevinden emekliye ayrılmış ve 1954 yılında vefa etmiştir. Haydar Bey'in mülkiye müfettişliğinden sonraki aldığı görevler ve hayatı ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Sarı, *a.g.t.*, s. 34-260.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Rumeli’de Osmanlı Devleti’nin son dönemine damga vuran olaylarla ilgili Haydar Bey’e çok önemli görevler verilmiştir. Kosova vilayetindeki halkın elindeki silahların toplanması, Hacı Adil Bey ile Rumeli vilayetlerinde heyet-i ıslahiyeye katılması ve Balkan Savaşları’ndan hemen önce Müşir Kazım Paşa ile İşkodra’ya Arnavutları teskin etmek için gönderilmesi bu görevlerden bazılarıdır. Haydar Bey’in mülkiye müfettişliği sırasındaki en önemli görevi şüphesiz V. Mehmed Reşad’ın Rumeli seyahatine katılmasıydı.

Haydar Bey’e yukarıda belirtilen bu görevlerin verilmesinin en önemli nedeni kendisinin de bir Arnavut olarak bölgeye hâkim olması ve neredeyse Balkanlarda konuşulan dillerin tamamını biliyor olmasıydı. Haydar Bey’in bu özellikleri İttihat ve Terakki’nin *ittihad-ı anasır* ideolojisi çerçevesinde Osmanlıcılık ideolojisinin Rumeli’de uygulanması politikası için iyi bir fırsat sunmuştur. Başta Arnavutlar olmak üzere bölgedeki Bulgar, Karadağlı, Rum, Boşnak gibi milletler ile kolayca iletişim kurabilen Haydar Bey, çalıştığı kişilerin tam övgüsüne mazhar olmuştur.

Osmanlı hükümeti Rumeli’yi elinde tutmak için Haydar Bey’in de dâhil olduğu birtakım girişimler yapsa da Balkan Savaşları’ndan sonra bu toprakları kaybedecektir. Ancak Türkiye, Haydar Bey gibi iyi yetişmiş ve kendini geliştirmiş mülkî, askerî ve sivil insanların etkisini I. Dünya Savaşı’nda ve özellikle Millî Mücadele döneminde görecektir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

- 1.1 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
- A.)MKT.MHM (Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı)
- BEO (Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO))
- DH.İD (Dahiliye Nezareti İdare Evrakı)
- DH.MKT (Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi)
- DH.MTV (Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı)
- DH.MUI (Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı)
- DH.SAİD (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdaresi/defterler)
- DH.SYS (Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı)
- HR.SFR.3 (Hariciye Nezareti Londra Sefareti)

HR.SYS (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı)
İ.DH (İrade Dahiliye)
MF.MKT (Maarif Nezareti Mektubî Kalemî)
MV (Meclis-i Vükela Mazbataları)
1.2. Emekli Sandığı Arşivi (ESA)
1.3. İçişleri Bakanlığı Arşivi (İBA)
1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi)

2. Gazeteler

Tanin / Senin
Sabah

3. Basılmamış Kaynaklar / Salnameler

1315 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 53. Sene, Alim Matbaası-Ahmet İhsan ve Şürekası, Dersaadet 1315.
1326 (maliye-1910) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 65. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1326.
1327 (maliye-1911) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 66. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1327.
1328 (maliye-1912) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 67. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328.
Rumeli Seyahat-i Seniyyesi Hakkında Tanzim Kılınan Program Suretidir, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

4. Kitap ve Makaleler

ATAR, Fahrettin, “Rehin”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. III, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 577-580.

AYDIN, Mahir, “Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi’nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri”, *Bellekten*, S. 215, Nisan 1992, ss. 69-166.

BALCI, Ramazan, “Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayeti Sahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiyye Layihası’nın Kosova’da Uygulanması”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 22, Güz 2012, ss. 1-37.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

BARDAKOĞLU, Ali, “Selem”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. IV, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 104-105.

BELLO, Hasan, *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk’ta 1911 Malisörler İsyanı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer İşbilir, İstanbul 2009.

BİRBUDAK, Togay Seçkin, “Osmanlı Devlet Adamlarından Hacı Âdil Bey’in II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri”, *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 6, No. 6, 2017, ss. 444-460.

ÇAKMAK, Fevzi, *Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garb Cephesi*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati*, Akademi Kitapevi, İzmir 1999.

ÇELİK, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar: II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Yayınları, İstanbul 2004.

KANDEMİR, Feridun, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner’den Naklen”, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 2, S. 19, İstanbul 1954, ss. 747-750.

_____, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner’den Naklen”, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 3, S. 21, İstanbul 1954, ss. 858-860.

KARACA, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara, Tarih yok.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu-Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, (çev.) Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

MUSTAFA SARI

KERİMOĞLU, Hasan Taner, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2, Kış 2014, ss. 149-188.

KUZUCU, Kemalettin, “Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, ss. 1-39.

ORTAYLI, İlber, “Kadı”, *TDVİA*, C. 24, ss. 69-73.

SARI, Mustafa, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Devlet Adamı: Haydar (Vaner) Bey*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yrd. Doç. Dr. Haluk Selvi, Sakarya 2004.

SAYGILI, Hasip, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2014, C. 1, S. 2, ss. 197-226.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “Tanzimat’ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV/II. Kısım, Ankara 2018, ss.763-778.

SEZER, Cemal, “Şarköy-Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler İçin Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, C. 12, Nisan 2019, ss. 74-99.

SÖNMEZ, Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

YAZICI, Nesimi, “İsmail (Tuncu) Bey’in Hâtıra-i Seyahât’inde Sultan Reşad’ın Rumeli Ziyareti Kosova”, *Belleten*, C. 78, S. 283, Aralık 2014, ss. 1109-1135.